

סוף עונת החילונים

סאגת "העידן החדש", פורסמה במוסף "הארץ" בשלושה חלקים: 10, 17 ו-24 בספטמבר 1999

פרק א: מחתרת הערבה

1. שתיקת האדמה

ב-1958 חגגה מדינת ישראל עשור לקיומה הבן-גוריוני. מאות-אלפים נהרו לירושלים, לחזות במצעד צה"ל ובתערוכת העשור, שהציגה את הישגי החקלאות, החרושת והעליה כמקשה קורנת של גאווה לאומית. להקת "בצל ירוק", עם אורי זוהר ושאר יוצאי להקת הנח"ל, הצהילה את הציבור, ונחום גוטמן כתב לילדים את "שביל קליפות התפוזים". הרבי מלובביץ', שנשאל בברוקלין מה יחסו לחגיגות העשור, פטר את העניין בכך שמדינת ישראל היא גלות ככל הגלויות, אבל דיעה זו נשמעה אז - אם טרח בכלל מישוהו להאזין לה - כבדיחה שבקעה מלועו של פוחלץ. הישראליות החילונית, המודרנית, הסוציאל-דמוקרטית, ששיקפה חצי מאוכלוסיית הארץ, נחוגה כאילו ביטאה גם את החצי השני - ניצולי-שואה ועולי צפון-אפריקה, שנדרשו להשיל את מנהגיהם המסורתיים ולהיצרף בכור-ההיתוך של העברית, ההסתדרות, הסנדלים. תחושת החוסן, שעלתה דרגה מאז "מבצע קדש" שנתיים קודם לכן, נסכה ודאות בלבבות החוגגים. עתיד המדינה נמתח למלוא האופק, מוצק, בוטח, ירוק-עד. נותרו להם 15 שנה להאמין בזה.

מחוץ לשאון-החגיגות, התפרסמו אז שני ספרים שהיו שונים מאוד זה מזה, ושדמו זה לזה, בכל זאת, בעניין אחד, שעשה אותם חריגים בנוף-הספרות הישראלית שנכתבה עד אז: שניהם - "ימי צקלג" של ס. יזהר ו"החיים כמשל" של פנחס שדה - נכתבו מתוך ערגה רליגיוזית. הם לא עסקו במדינה, בחברה, באקטואליה. הם דיברו על הטבע; על העמידה בתוך הטבע היפה והמכאיב לאין חקר. אצל יזהר, היה זה טבע בהיר, שקוי שמש, של מרחב מדברי תחת "התכלת השלמה, הקלה, הלא נפגמת כלום", אשר "קוראת אליך עד כי נשתאגו קרביך אליה"; אצל שדה, היה זה טבע אפל, פראי, מושך-מטה, של "שתיקת האדמה הכבירה, הכבדה, האטומה, הלילית". אבל תשוקת ההתעלות של יזהר אל התכלת ותשוקת הצלילה של שדה אל רחם-האדמה, נבעו מאותה ערגה בסיסית. היתה זו ערגה פאגאנית, אל

הדממה האלוהית, הטהורה, הבראשיתית, של קמרוני-גבעות, אורנים נוטפי-גשם וריח רגבים. הדממה הזאת לא יכלה לשאת את ענייני המדינה או את רעש ההיסטוריה. היא חייבה פרישה מכל זה, אל מחוזות-בתולין זכים. שניהם כתבו על נערים, ונערים היו גם אלה שקראו אותם בהזדהות. מרחבי היקום, המסתורין, הפלא: עבור קורא צעיר, ב-58', ענתה הנגיעה בזה על צורך שקופח לגמרי בספרות "דור הפלמ"ח", שהיתה רוחנית כמו עיתון.

יזהר, הוותיק מבין סופרי "דור הפלמ"ח", התנתק ב"ימי צקלג" מבני דורו. ספרו, שהתקבל כ"סיכום מונומנטאלי של דור הפלמ"ח", הובן כך רק משום שהבערה הרליגיוזית שפיעמה בכל 1156 עמודיו דופדפה על ידי קוראיו כאילו לא היתה שם. אצל שדה, היתה הרליגיוזיות כה מוצהרת ובוטה, עד כי אי-אפשר היה לקבור אותה מתחת למישור-משמעות אחר, ארצי יותר; לחוקרי הספרות לא נותרה ברירה אלא להתעלם מ"החיים כמשל". לא הזיזה להם השפעתו על דור שלם של צעירים שפיתחו כלפיו יחס פולחני. שדה מעולם לא נידון בחוגי הספרות. קיומו הוכחש בהתמדה. הוא לא נתפס כחלק מהספרות העברית, אלא, לכל היותר, כפריט בילקוט-השטויות הרומנטי של גיל-ההתבגרות. מוסמכי התרבות נזקקו לעוד שנים רבות כדי לתפוס שעם "ימי צקלג" ו"החיים כמשל" נגמר כאן משהו והתחיל דבר אחר. מתחת לאפס, בתווה תת-קרקעית, נולדה מחתרת הערגה.

2. חליל רחוק בדרך לאגם

באותה שנה עצמה, רחוק-רחוק מהמולת העשור בירושלים, נוסדו שני ארגונים רוחניים שאיש לא שיער אז לאלו ממדים יגיעו תוך 20 שנה. בסיאול שבדרום-קוריאה הלך ד"ר צ'ו, אוואנגליסט בן 22, ורכש בניין גדול לאחר שישו נגלה אליו בחלומו והורה לו לעשות זאת. כשפתח את כניסתו, היו מעט מאוד נוצרים בסיאול; כיום, זוהי הכנסיה הגדולה בעולם. מהרישי מהש יוגי, גורו הודי שפיתח את טכניקת "המדיטציה הטראנסצנדנטלית" כנתיב אל ההארה, עזב את ההימלאיה ויצא להנחיל את שיטתו למערב. "העידן החדש" יצא לדרך, אבל ב-58', מי שם לב. העולם היה עסוק במלחמה הקרה (בבריה"מ עלה חרושצ'וב לשלטון, ובארה"ב המתינו בדריכות לצעדי), במרד באלג'יר ובנסיונות המהוססים, המרגשים, לשגר אסטרונואוט (או קוף, או כלב) לחלל.

מלחמת העולם השלישית אמורה היתה לפרוץ בשנה זו, על-פי נבואתה של החוזה האמריקאית ג'ין דיקסון (שניבאה גם, באותה הזדמנות, שג'ון קנדי ייבחר לנשיא-ארה"ב ויירצח ב-1963); המלחמה לא פרצה אמנם, אבל פחד-השמדה הרעיל תמידית את השגרה. האפוקאליפסה של יוחנן, שבסוף הברית החדשה, הדהדה מבעד לפחדים של ההווה, ובשוודיה כבר היה אז קולנוען צעיר שהבין זאת. שבעה חותמות - מספר יוחנן - סוגרים על ספר גזר-הדין שבשמיים. בהתקרב יום-הדין, ייפתחו החותמות בזה אחר זה, וכשיפתח השביעי, תהיה הארץ למאכולת אש. על ידי שיחזור אוירת יום-הדין של ימי-הביניים (אימת סוף-המילניום בשנת 1000, השתוללות הדבר השחור במאה ה-14), רמז ברגמן: חברים, תתכוננו לסיבוב שני.

בגרמניה עמד מארטין היידגר וניסה להתריע על הסכנה האורבת לאנושות שנעקרה מהטבע. התרבות החומרנית, הצרכנית של ימינו, איבדה את זיקתה לאדמה, לשדה, לשבילי-היער. היא הפכה, אמר

הפילוסוף, לתלישות עירונית, ממוסחרת, החומסת את הטבע. באותם הדברים האמין היידגר כבר 20 שנה קודם לכן, כשהצטרף למפלגה הנאצית, הניאו-פאגאנית, שהצטיירה לו כהבטחה לשיקום המגע עם ההווה; אבל ההרצאה האקולוגית שנשא עכשיו, נאמרה אל תוך הקשר חדש. על סף שנות ה-60, בישרה התייצבותו כנגד ה"קידמה" הטכנולוגית את מה שייצעק תוך זמן קצר מפי מיליונים של ילדי פרחים.

עדיין '58, וב"הארץ" התפרסם שיר של נתן זך, על מוות ש"בא אל סוס העץ מיכאל" - מעין מיסה שחורה (מקהלה, מלאכים מוטרפים, דמות של אל מרחף), בתוך נוף אפוקליפטי של סוף-העולם: הריסות, ישימון, גולגולות נתוצות. ב"מעריב" פירסם דן בן אמוץ רשמים על תערוכתו של צייר ירושלמי תמהוני, מריאן מרינל. "כל מה שאתה רואה כאן", הסביר מריאן לבן אמוץ, "זה תת-ההכרה שלי", וציטט לו מדברי אנדרה ברטון, מנהיג הסוריאליזם, על חובת-האמן להשתחרר לחלוטין מהשכל. ציוריו עסקו במוות, בנופי-דמיון, בישו. בן אמוץ המשוועש, המחוסן מתת-ההכרה, ידע על מריאן פחות משידעו קוראי "החיים כמשל"; שדה הקדיש פרק שלם בספרו למריאן, שגילם בעיניו את תמצית הקדושה שבשיגעון. מריאן, לשדה, היה האדם האותנטי, קורבן החברה, שנצלב כשסביבו קלי-דעת המצחקקים לאידו: קלי-דעת כמו דן בן אמוץ.

במחנה 80 של הנח"ל, במגורי הבנות, כתבה קצינת ח"ן בת 20 הגיגים ביומן. כשיצאה, השאירה את יומנה פתוח לעיני חברותיה לביתן. הן היו בגילה, אבל ראו בה, ברניה שני, דמות בוגרת, מרתקת בחריגותה, בקדרותה, ביופיה הכמו-אינדיאני ובדיבורה המלוטש, שהתגלגל כשורות שיר. בחיפה התעלם יעקב רוטבליט בן ה-13 מן האתאיזם של אביו הסוציאליסט ועלה ביוזמתו לתורה כדי לחוות קצת יהדות. בתיאטרון הקאמרי בתל אביב דרך כוכבו של שחקן חדש, עודד תאומי בן ה-21, שבחייו הפרטיים, מחוץ לבמה, טיפח בסתר יכולות של קריאת-מחשבות וניחוש העתיד. בגליל התחתון יסדו תלמידים של יוסף שכטר את הישוב הרוחני יודפת. ה"דת הפנימית" שהחדיר בהם שכטר, דיברה על הקשר לטבע ולמה שמעל לאדם. היה בה הרבה מטולסטוי ומגורדון, מבובר, מקירקגור, מגורדייף. לא היתה זו משנה סדורה, אלא מסגרת חווייתית שעודדה את עצם החיפוש: את החיים כאקולוגיה, כבקשת-מגע עם כוליות-ההווה. הם לא יכלו לדעת זאת, אמנם, אבל בעזיבתם את העיר אל הטבע, הם נענו לקריאה שהשמיע באותה שעה הפילוסוף הגרמני המושמץ. כצליל רחוק של חלילן מהמליץ, הגיח אל אוזנם השדר שנשאה רוח הזמן. את החליל שהם שמעו, שמעו תוך זמן קצר עוד ילדים רבים, רבים מאוד, בדרך לאגם.

3. אני הבתולה הקדושה

"אהבת תפוח הזהב" של דליה רביקוביץ', שפורסם ב-1959, היה התשובה השירית ל"החיים כמשל": שירה "קדמונית", אקסטטית, שכאלו נכתבה על-ידי נביאה מקראית שעישנה חומר טוב. "רוחשים במקומם כוכבים ומזלות, והלילה נופל אל ים הלילות, והאור מרקד כרגלי איילות וזולף כמבוע מגיח מקיר", "ובחומר הזה האפל נבעה מכרה של זהב, והחומר הזה האפל מגלה את מעמקיו". היא שטה, הלומת אהבה, על פלגים ונחלים וימים גועשים. חופת השמיים התמלאה בכתובות-חרטומים, כוכבים

המו סביב כדור-הארץ ובדי אילנות היו מתעצמים בתשוקה לגבוהה. שרקו צמרות. עלי השיחים צלצלו כמטר של זהב. ביערות, במצולות, בהרים, ניתך אור שלא ידע שובע, שושני נהר פצרו את פיהן לבלוע, והמשוררת ידעה אז חמדה שלא היתה כמוה.

ברחבי ארה"ב שודרה נבואתה של מנהיגת "אחוזת הר כרמל", שעל פיה נועדו חברי הכת להישחט בידי שמיים ב-22 באפריל '59 ולהילקח לגן-עדן. המונים נהרו לאחוזת הכת (וואקו, טקסאס), נטעו אוהליהם סביב והמתינו להתגלות השניה של ישו, כמובטח בחזון-יוחנן. ויהי בוקר ויהי ערב. לא קרה כלום. מאוכזבים, קיפלו את הציוד והתפזרו איש-איש למדינתו. קדחת-המילניום היתה, עדיין, לא יותר ממחלה של כת שולית. ספק אם הקוראים שנתקלו עכשיו בשירו של ייטס, "ההתגלות השניה", תפסו עד כמה הוא מביט קדימה, בדומה לברגמן, אל התפשטות הקדחת בסוף-המאה. "העניינים מתפוררים. כבר אין מרכז. אנארכיה פושטת בעולם, נחשול של דם מציף הכול, ופולחני-תמימות, בכל מקום, טובעים במצולה. הטובים אכולי ספקות, והרעים חדורי להט. ההתגלות השניה נראית כממתנה מעבר לפינה. יורד החושך, אך אדע: אלפיים שנות שינה כבדה כאבן, נעורו לסיוט כשטולטלה העריסה. חיית-הפרא, שסוף-סוף הגיעה שעתה, זוחלת לכיוון בית-לחם, להיוולד". השיר, שנכתב עוד ב-1920, חיכה בשקט לקוראי שנות ה-90-80.

בישראל, בינתיים, חדרו מוטיבים נוצריים לאמנות ולגישושי הדרך של מחתרת הערגה. יגאל תומרקין, שהגיע ארצה ב-1960 אחרי שנות השתלמות באירופה, הציג עבודות שהתמקדו במוטיב הצליבה, תוך אימוץ הפורמאט הכנסייתי של טריפטיכון מעל למזבח. במנזר נוטרדאם בירושלים, תחת פסל-השיש של הבתולה הקדושה, עם פעמוני-כנסיה בחלון, ישבה יונה וולך וכתבה את שיריה המוקדמים. "מלאכים סחוטים", "תופת" ו"נשים קדושות" נשזרו ב"קולות הקוקו והתנשמת" ודינרן "פעמונים כחולים". "אני", היא כתבה, "הבתולה הקדושה. אני הבתולה הקדושה. האם אתה שומע אותי". גם בעניין זה, היה "החיים כמשל" פורץ-הדרך. הפלירט של שדה עם הנצרות, עשה את ספרו למסע צלייני ששיאו בשירת "ירושלים החדשה", הלקוחה מחזון-יוחנן. הברית החדשה, שהתגלגלה לידיו של שדה בנעוריו והיתה לאחד משני הספרים המעצבים של חייו ("כה אמר זרתוסטרא" של ניטשה היה השני), התגלגלה עכשיו - לא מעט בהשפעתו - לידיהם של צעירים מחפשי משמעות, שהחולין הישראלי השרה עליהם מחנק.

4. המרחב שבו נושמים סוסי הפרא

בספריה של קיבוץ גבעת-חיים מאוחד - קיבוצו של יצחק בן אהרן - מצאו כמה נערים את ספרו של המיסטיקן האוסטרי רודולף שטיינר, "כיצד קונים דעת העולמות העליונים", ותמונת-עולמם השתנתה. שטיינר, מייסד ה"אנתרופוסופיה", דן בגלגול-נשמות, בתפיסה על-חושית ובתירגול של עליו התודעה. הוא דיבר על הנשמה האלוהית שלבשה באחד מגלגוליה את גופו של הצלוב מנצרת, וההיבט הנוצרי הזה של משנתו לא הרתיע את נערי הקיבוץ מלאמץ את האנתרופוסופיה, מכאן ואילך, כתורת חייהם. בנו הצעיר של בן אהרן, ישעיהו, עתיד היה להצטרף אליהם תוך שנים אחדות ולהפוך למנהיגם. בחיפה

נפתח סניף של "עדי יהוה" - כת נוצרית הכופרת בקיומו של עולם הבא. כאן, אמרו, בעולם הזה, ישתרר בקרוב "גן-העדן". יהיה זה סופו של המין האנושי, מלבד בודדים שיהוה חפץ ביקרם. הרוצה בגן-עדן, יסור אל הסניף ויטבל ל"אח" בין אחי העדה.

תשומת הלב הציבורית היתה תפוסה בפרשת לבון, במשפט אייכמן, בשמועות על הקמתו של כור גרעיני בדימונה ובהתפטרותו של בן אהרן - שר התחבורה - שהתריע מפני התנוונותה הרעיונית של מפא"י ושפך את זעמו במאמר פרוגרמאטי ("עוז לתמורה בטרם פורענות") שפורסם בעיתון "למרחב". מפעל הפיס גייס אלפי ניצבים לצילום הכרזת-המדינה עבור הסרט ההוליוודי "אקסודוס". ברדיו התנגנו התרנגולים, שלישיית גשר הירקון ואסתר רייכשטאט ("היו לילות"). בבתי-הקולנוע הוקרן "סלאח שבת", על כמות-הבידור עלתה שלישיית הגשש החיוור, ובמרפסת מועדון-החמאם שביפו נפתח דיסקוטק. "דור האספרסו" - מושג שהגדיר את צעירי שנות ה-60 כדור סתמי וריקני - הפך למטבע-לשון השגור בפי כל. זהו נוער עייף, משועמם ואובד-דרך, נטען בביטאון הקיבוץ הארצי, ובעיתון אחר כתב ס. יזהר דברים דומים. המונח "ביטניק" שצף בעיתונים, ביטא חשש מעליית מפלס ההפקרות. "העולם הזה" דיווח שהחשיש, שהיה עד כה נחלת העולם התחתון, מפעפע לחברה הגבוהה. המהפכה הניאו-פאגאנית שסחפה את צעירי המערב - פריקת-העול, קידוש החופש המיני, הרוקנרול, הפסיכאדליה "מרחיבת התודעה" ופולחן-הטבע - הסתננה לישראל דרך רדיו ומאללה, סרטי "גל חדש" צרפתיים וטפטוף ראשוני של תרגומי כתבים מן המזרח.

הבוהמה התל אביבית מיהרה להשתחל לאווירה החדשה. באורח חייהם ובאורח כתיבתם, בעטו הצעירים במוסכמות-ה"בורגנות". שירי יונה וולך רחשו מיניות מתריסה. מאיר ויזלטיר הציב לשירה העברית רף חדש של בוטות. דוד אבידן נטל את קוראיו ל"מסעות LSD". בשיריה של רינה שני תוארה המציאות העירונית ככלא שממנו מבקשת הנשמה להשתחרר. "בסבך הסורגים נחפש את המרחב שבו נושמים סוסי הפרא". שם, במרחב, נחזור לאושר הפאגאני האבוד. "נגור בתוך שבט עתיק, קול נהימתנו קול הים, ויהיה אוהלנו סמיך ומפויח. בערב יביאו את הציד. ליד העשן נלבה לנו אש קטנה. בינתיים, דומם, אבותינו ישבו מסביב ויספרו בתולדות העולם". דן בן אמוץ, שעבר להתגורר בבית ערבי בנמל-יפו, הפקיד את עיטור דלת-הכניסה בידי אהובתו החדשה, בתיה אפולו. הדלת כוסתה בדמויות חידתיות, מיניאטוריות, שכמו הגיחו ישירות מתת-הכרתה של הציירת מבלי שהיא עצמה יכלה לומר מי הן ומה הן. היא ציירה כמו מריאן, אבל ספק אם בן אמוץ זכר עכשיו את הצייר ה"מגוחך" ההוא (שהתאבד בינתיים. גופתו המפוחמת נמצאה מוטלת לרגלי עמוד-חשמל).

בזמן שבתיה שקדה במכחוליה הדקיקים על דלת-הכניסה של דן, שיחק דן בסרטו ההזוי של אורי זוהר, "חור בלבנה". משהו חלומי, מסומם קלות, היה תלוי על הראשים. כתבים של פרויד ויונג הופיעו בתרגום עברי, ופסיכולוגיית המעמקים, על צבא-סמליה, נתנה דחיפה נוספת לרימום המסתורין. רחוק מהבוהמה, בקיבוץ חולדה, כתב עמוס עוז על עוצמות הטבע ותסיסת היצר בערבותיהן הפרוצות-לרוח של ארצות התן. א.ב. יהושע כתב סיפורים סוריאליסטיים על דחפים לא-נשלטים של אלימות. מעמליה כהנא-כרמון ניגרו פלגים שוקקים של זרם-תודעה. השער אל הטבע, אל הפלא, אל גנזי הנפש, שהחל להיפתח ב-58 עם "ימי צקלג" ו"החיים כמשל", היה עכשיו פתוח לרווחה; הספרות העברית של אמצע שנות ה-60 שחררה עצמה מסדר-היום הישן - הלאומי, החילוני, החברתי-רציונאלי - שהתנסח

בספרות של העשור הקודם. את מרכז הזירה תפסו עכשיו מי שביקשו להיחלץ מסייר-הלחץ הישראלי ולנשום אוויר אחר. הערגה כבר לא היתה מתחרת. היא היתה הנורמה.

5. גחליליות, ציפורים, עוף בקארי

ג'ון גלן, האסטרונוט האמריקאי שהקיף את כדור-הארץ בפברואר '62, סיפר, כשנחת, ש"גחליליות" לא-מזוהות ליוו את חלליתו. בטי ובארני היל, בני-זוג מניו-המפשייר, טענו שנחטפו אל עב"ם שנחת לידם על הכביש כשנסעו בשעת-לילה בהרים. בתוך העב"ם, סיפרו, היו יצורים אפורים שערכו בהם בדיקות רפואיות. אחד מבכירי האסטרונומים בנאס"א, קארל סייגן, אמר שעלינו להכין את עצמנו לכך שנמצא בחלל תרבויות אחרות. אסטרונום אחר, פראנק דרייק, חישב מה הסבירות להופעת חיים תבוניים על פלאנטות אחרות, ומצא שיש ביקום, בעיקרון, משהו כמו עשרה מיליארד פלאנטות שכאלו. האפשרות הקוסמת והמאיימת ש"אנחנו לא לבד", שנידונה עד אז רק בסיפורי מדע-בדיוני ובכתות-מסתורין סגורות, החלה לצאת מתחום הפאנטאסיה.

אפילו להקות הציפורים על חוטי החשמל שלאורך הרחוב, נראו פתאום ככוח חייזרי, דמוני, על-טבעי, אחרי המתקפה האפוקאליפטית שצילם היצ'קוק ב-'63. הקטע המרכזי בסרט, היה רמיזה ברורה לחזון-יוחנן. כתם הדלק הבוער שהתפשט בלב העיירה ומשך את תשומת-לב הציפורים, יצר, ביחד עם הכביש שלרוחבו, צורה של צלב; "זה סוף העולם!" קרא זקן שתוי מפינתו על דלפק המסעדה המקומית, וציטט מזכרונו פסוק מזרה-אימים מספר יחזקאל; בחוץ הסתערו הציפורים על מי שלא הספיק לתפוס מחסה, וסוסים חלפו בשעטת אמוק כארבעת סוסי האפוקאליפסה המוכרים היטב לכל נוצרי. החרדה מן הנשגב, מן ה"אחר לחלוטין", תבשיל עם השנים לכדי אימה מיצורים שלא כתובים בשום מגדיר.

בצלחת-האנטנה של אוניברסיטת פרינסטון נקלט ב-1964 רשרושה הרפה של קרינת-הרקע הקוסמית, שסיפק לראשונה ביסוס לתיאוריית "המפץ הגדול": לפני 15 מיליארד שנה היה כל היקום דחוס בנקודה זעירה, שפיצוצה - אשר יצר את המרחב ואת הזמן - נמשך ממש ברגע זה, בהדף המרחיק את הגלאקסיות עוד ועוד. תמונת-עולם חדשה זו, עלתה בקנה אחד עם התורות המיסטיות העתיקות; תיאור היקום כהתנפחות מתמדת של המרחב מתוך הכלום, נשמע דומה-להביך לתיאור ההינדואיסטי של היווצרות ה"מאיה" מן ה"בראהמאן", או לתיאור נביעתו של העולם מנקודת-ראשית טראנסצנדנטאלית בכתבי פלוטינוס ובקבלה. לאנשי "העידן החדש" שבדך, היתה זו זריקת-עידוד לא קטנה.

וזה עוד לא היה הסוף. רוג'ר פנרוז וסטיבן הוקינג טענו שהיקום פרץ מתוך "ייחודיות" שאינה ניתנת לתפיסה משום שחוקי הטבע אינם חלים עליה. אנדריי סאחארוב טען שבמפץ הגדול נוצר "אנטי-חומר" בכמות שאינה פחותה מכמות החומר ביקום (אם יש מובן למלה "כמות", כשמדובר באנטי-חומר). מושג ה"חומר" עצמו, זועזע קשות עם גילויים של "קווארקים" תת-אטומיים שריצדו בין יש לאין כמיין נוכחות מפוקפקת, שלא היה ברור אם היא אנרגיה, או חומר, או השד יודע מה. אפילו בין המדענים עצמם, היו שהשגיחו בכך שמה שהמדע חושף כעת, והמלים שהוא מוצא כדי לבטא זאת, מגלים קירבה חשודה לתורות המזרח. מארי גל-מן, הפיסיקאי שזיהה (בו-זמנית עם יובל נאמן) את

המבנה המערכתי של הקווארקים, כינה מבנה זה "דרך השמונה" - ביטוי השאוב מתורת בודהא. וכשפיסיקאי אחר, ג'ון וילר, טבע את המונח המבועית "חור שחור" כדי לתאר אתרים שבהם שוררת כבידה בולעת-כל, הוברר סופית שהיקום שבו דנים הפיסיקאים, מטורלל הרבה מעבר לסף-הסיבולת של השכל הישר.

נשיא ארה"ב לינדן ג'ונסון, שחידש ב-1965 את היתרי ההגירה מאסיה, לא ידע מה הוא מכניס לארה"ב. המהגרים הסינים, היפאנים וההודים הביאו איתם לא רק אגרול, שושי ועוף בקארי; הם הביאו את המדיטאציות, את הסוואמיז והגורוז ומורי הזן, את ההינדואיזם, הבודהיזם והג'יאניזם, את הטאנטרה והמאנטרה והיאנטרה, את הדיבור על "קארמה" ו"נירוואנה", את השינטו, את היוגה, את הטאו. פרוץ סווקי הרביץ באמריקאים את תורת הזן-בודהיזם, וביחד עם אריך פרום פירסם ספר המצביע על הזיקה בין תורה זו לפסיכואנליזה. אגודת "המדיטציה הטראנסצנדנטלית" של מהרישי מהש יוגי, הקיפה עכשיו מיליון אמריקאים וגדלה בהתמדה. הצטרפותה של להקת הביטלס, זמן לא רב אחר כך, לשורות המהרישי, סימלה את מה שנתפס אז כחיבור טבעי ומתבקש בין שני פניה של אותה אופטימיות ("All you need is love"); והביטלס סחפו מיליונים נוספים של מצטרפים.

זו לא היתה אופנה בלבד. השיער הארוך (של מהרישי, של ג'ון לנון), גלימות המשי, היחפנות, שרשרות-הפרחים וחרוזי-העץ, מקלות הקטורת והשיבה המזרחית על מחצלות וכריות כשברקע מפכים צלילי סיטאר וטאבלה, היו, ללא ספק, קסומים דיים בפני עצמם כדי למשוך ציבור רחב. אבל לצעירים רבים, היתה החשיפה אל המזרח הרבה יותר מזה. כנוצרים מלידה, הם חונכו להסכין עם כך שהאושר איננו בר-השגה בעולם הזה; שהחיים הם רק פרוזודור; שהשכר למאמין יבוא אחרי ההלוויה. והנה באו מורי-ההארה והגישו להם תרגילי-נשימה, תנוחות-יוגה ואימוני טאי-צ'י שהבטיחו את כיבוש האושר כאן, עכשיו, בגוף הזה: עניין של טכניקה, אימון, קצת התמדה.

6. אמא גאיה

חדירת המזרח למערב, החלה לפרום את החיץ ששמר עד אז על מובחנותו התרבותית של כל אחד משני המחוזות. וההתייחסות ה"קוסמולוגית" לחיים, שהתעצמה עם כל גילוי נוסף בתחום האסטרונומיה ועם כל שיגור נוסף של חללית, קידמה אף היא את תחושת הגלובאליות הקוסמופוליטית של "העדין החדש". הירח התקרב משנה לשנה. החלל נהיה מעניין יותר, רלוואנטי יותר, מהתרבות והלאום. ההיאחזות בהיסטוריה, בטריטוריה או באיזו מורשת ספציפית, נתפסה כקטנונית ומיושנת לנוכח הפריצה למרחבי עתק כאלה. מול האינסוף הקוסמי, נראו הגבולות בין העמים כסתם טפשות.

דיווחים על מפגשים עם צלחות מעופפות ויצורים ירקקים, זרמו אל מערכות-העיתונים. אריך פון דניקן, מנהל-מלון שוויצרי, פירסם ספר שנועד להוכיח שה"אלים" המוזכרים במיתוסים של תרבויות העולם, היו, בעצם, מבקרים מהחלל החיצון: מי, אם לא הם, בנה את הפסלים שבאיי הפסחא, את הפיראמידות או את "מסלולי הנחיתה" במישורי הפאמפאס? הספר, שתורגם ל-26 שפות ונקרא על ידי כל אדם שלא שהה באותה עת על כוכב אחר, הפך את סוגיית החיזורים לנחלת הכלל. כשהתברר, לאחר

מכן, שהמחבר בדה חלק מ"מימצאיו", ספגה התיאוריה מהלומה הגונה, שנדרשו שנים - ומאות מימצאים חדשים - כדי לשקמה. אבל האפקט הראשוני היה בלתי הפיך; החיזיונות יצאה מהארון, והלבבות דומה שהוכשרו לקראת התגלותה כאמיתית.

האווירה הקוסמולוגית כללה גם נהירה לאסטרולוגיה. שינוי מהמם - חזו מפות-הכוכבים - יפקוד את העולם בסביבות שנת 2000, כשיסתיים "עידן הדגים" המחורבן, ובמקומו יפציע בשעה טובה "עידן הדלי". האסטרולוגיה מצד אחד, והאפוקאליפסה הנוצרית מצד שני, סימנו עיגול סביב אותה שנה עצמה; הערבות השונות הותכו לאחת, והתודעה האקולוגית שהתפתחה במקביל - הסגידה הניאו-פאגאנית ל"אלת" האדמה - תרמה את חלקה לאותו הלך-רוח. ההרצאה האקולוגית של היידגר מ-58', זכתה עכשיו לפיתוחים שהוא עצמו היה ודאי נבוך מצבינום האלילי. האדמה היא אורגאניזם חי, אמרו ילדי-הטבע שבישרו את בוא ה"ירוקים". האדמה, אמרו, היא "גאיה": האלה החובקת, הבראשיתית, המוזכרת במיתולוגיה היוונית. פולחני-האדמה, השמש והגשם של האינדיאנים, זכו בעדנה מחודשת. קארלוס קאסטאנדה, אמריקאי יליד-פרו שיצא ב-1961 למסע של חיפוש עצמי במקסיקו, חזר משם עם "משנתו של דון חואן": תיאור שהותו של המחבר במחיצת מכשף אינדיאני המשתמש בפטריות-הזיה ל"השעיית המציאות" ולהתגלותה של "מציאות אחרת". הספר היה לאחד מרבי-המכר רבי-ההשפעה של שנות ה-60, והמלצותיו של קאסטאנדה על שינוי-התודעה באמצעות פטריות, השתלבה בהמלצותיהם של טייסי-תודעה כטימותי לירי על השימוש ב-LSD, במאסקלין, במאריחואנה או בכל חומר אחר המשפיע על המוח יותר משקדי מרק.

ה"רוחניות" קיבלה גוון שאמאני. הטבע הצטייר כבית-מרקחת המכיל את כל המירשמים לאושר. עץ הדעת של תרבות-המערב פינה את מקומו לעץ החיים. אלוהי התנ"ך הגברי, התובעני, חמור-הסבר (אלוהי המשטר, המוסר, המשפט), נדחק לטובת האלה הגדולה (אמא טבע, אמא אדמה). גאיה המיטיבה, המניבה, השופעת, היתה מעבר לטוב ולרוע, אדישה להסדרים המעיקים של התרבות. הניצחון שלה היה נצחון הנשיות. יותר ויותר גברים ענדו עגילים ומחרוזות, דיברו ברכות ונראו מאחור, עם שערם הגולש, כנשים לכל דבר. האמביציה הטכנולוגית, הגברית-מערבית, לכבוש ולביית את מרחבי הפרא, הומרה בריקודי גשם, בעישון צמחים ובתיפוף על חוף הים, ליד ריצוד בבואתו של הירח. באירופה פירפרה עדיין, בחוגים גבוהי-המצח, המורשת חמורת-הסבר של המודרנה השכלתנית. המוזיקה שיצרו בכירי האוואנגארד תוך התעלמות כמעט הפגנתית מהעובדה שאין קהל למרכולתם, היתה חירחור הגסיסה של העידן התרבותי המעונב, המעודן, שהוליד את הארוע הקרוי "קונצרט". הצירצורים שורטי-האוזן של קרלהייניץ שטוקהאוזן, ויטולד לוטוסלאבסקי, לוצ'אנו בריו ופייר בולז, לא היו "פריצה אל דרך חדשה", כפי שדימו האוהדים הנכחדים של המודרנה; הם היו סוף-הדרך. שום תחנה נוספת לא חיכתה למוזיקה הקלאסית. היא התפגרה לה יחד עם שאר צורות-הביטוי של המערב המתפורר, שנעשה פאגאני ועבר לרוקנרול. כשהזקנים הלכו להתרפק על השמינית של ברוקנר, הלכו הצעירים להתפרק בכוכי-הדיסקוטקים, בבאכאנאליה של וודסטוק, בשילהוב האורגיאסטי של מופעי-הפארק.

מיק ג'אגר, ג'ים מוריסון, ג'ניס ג'ופלין וג'ימי הנדריקס גילמו את עסקת-החבילה הפאגאנית "סקס, סמים ורוקנרול", ואלמנט-המחאה שהופיע בשירי ג'ון לנון ובוב דילן, היקנה לשצף משולח-הרסן של

תרבות-הנעורים הילה של משמעות. הצעקות, ההוללות, הנסיעה לשום-מקום על הארלי-דייודסון כבדים - כל זה היה, בזכות ה"מסר" העמום, לא רק מלהיב, כי אם "צודק". "השמאל החדש" שנולד במרד-הסטודנטים של '68' ובהפגנות-המחאה נגד מלחמת-וייטנאם, היה עוד סוג של רוקנרול. בניגוד לשמאל הישן, הסוציאליסטי, שפעל לאורו של אתוס כלכלי-חברתי מפורט, לא היה לצעירי '68' אתוס של ממש. היה להם פאתוס. הם היו פשוט "נגד", כרפלקס הפטור מהנמקה. ככל שידעו פחות מה הם רוצים, כך הרגישו צודקים ומגובשים יותר. ההשתתפות במהומות סיפקה לגמרי את הצורך הרוקיסטי להרעיש, להתקוטט עם שוטרים ו"לעשות אהבה".

7. תנו לשמש לעלות

באחד מאותם צירופי-מקרים מוזרים של ההיסטוריה, נוצר בישראל, בדיוק באותו הזמן, מצב פוליטי ששינה את פני השמאל. כיבוש השטחים מאוכלסי הפלסטינים במלחמת-הבזק של הקיץ הקודם, גרם לכך ששלטון-מפא"י חדל להיתפס כ"שמאל" בעיני הדור הצעיר. הסוציאליזם לא היה עוד, ב-'68', קריטריון לשמאלנות. העניין הטריטוריאלי הדיח את העניין הכלכלי-חברתי. דן בן אמוץ ואורי אבנרי - ממובילי המחאה כנגד הכיבוש - היו ימניים בהשקפתם הכלכלית. ישעיהו לייבוביץ', הגורו של צעירי השמאל החדש, לא היה סוציאליסט כשם שלא היה חילוני. האתוס החילוני-סוציאליסטי של תנועת העבודה, נתפס בעיני הצעירים כביטחוניזם תוקפני, והם לא בדקו בציציותיו של מי שסלד, כמוהם, מהביטחוניזם הזה; שיהיה קאפיטאליסט, שיהיה אורתודוקס, שיהיה חתול סיאמי - העיקר שיזדעק על הכיבוש. מטרות-השמאל הישנות - תקומה לאומית, עבודה עברית, הפרחת השממה והגשמת החזון המודרני של מדינת-הרווחה - סולקו לטובת מטרה אחת ויחידה, שלעומתה נראה הכול תפל ולא חשוב. "השלום".

הערגה אל "השלום" היתה רליגיוזית, והשנים הוסיפה לה סמלים, שירים ופולחנים שרק חיזקו את צביונה המשיחי. "מחנה השלום" שנולד אחרי '67, טרח רק לעתים נדירות לצקת תוכן מוחשי לערגתו. "השלום" לא נחלם כהסדר מדיני סבוך ומיוזע בין מדינות שיחששו לבטחונן גם לאחר חתימתו. שלום מציאותי כזה, נראה כהתחמקות מחתירה אל "השלום" בהא הידיעה: השלום המוחלט, הצח כיונה, שאחריו לא נדע מלחמות. "תנו לשמש לעלות, לבוקר להאיר", שרה להקת הנח"ל ב-'69 את מלותיו של יעקב רוטבליט, שיהפכו להמנון המחנה. לא היתה זו ערגה חילונית יותר מהערגה לאחרית-הימים של הנביא ישעיהו, מהערגה הנוצרית למלכות-השמיים, מהבטחות "גן-העדן עלי אדמות" של תנועות-ההארה או מכיסופיו של לנון, בשירו "Imagine", לעולם א-פוליטי, א-היסטורי, נטול גבולות ולאומים. העייפות ממלחמות היתה, בעצם, עייפות מההיסטוריה וכמיהה לסיימה. "השלום", כאופק-ציפיות גאולתי, שירת מעתה, בישראל, אותה ערגה שהתבטאה בחו"ל כהמתנה ל"סוף המילניום", ל"עידן הדלי", ל"התגלות השנייה".

לא רק השמאל, גם הימין בישראל כבר לא היה אותו ימין אחרי '67. חניכי ישיבת "מרכז הרב", בני-עקיבא ושאר סרוגי כיפה, הגיבו על כיבוש השטחים בפרץ אושר ועזוז לא יתואר. מה שהיה "השלום"

לשמאל הישראלי החדש, היתה עבורם "ארץ ישראל". ארץ ישראל - לא מדינת ישראל - יקדה בהם בלהט משיחי, רב-קוקי. לא השיקול הבטחוני-פראגמטי של הרחבת הגבול וביצורו דחף אותם אל שכם, בית-לחם וחברון, גם אם היה זה השיקול של ממשלות-העבודה שעודדו אותם להתנחל שם; מבחינתם, היתה זו חזרה אקסטאטית אל "קברי אבות". הם היו שחקנים בתסריט תיאולוגי של "היסטוריה קדושה" הממריאה בהתמדה, בסילון אחד ישר, מ"בריאת העולם" אל "גאולת ישראל השלמה". בחזית העימות הפוליטי בין "שמאל" ל"מיין", התייצבו זה מול זה מחנות שסירבו להבין עד כמה הם דומים בשורשם; אלה ואלה, משני עברי הקו הירוק, היו איראציונאליים, בלתי-מפוכחים ומוכי-ערגה באותה מידה.

8. ירח מלא אמנות סביבתית

נצחון ישראל במלחמת ששת-הימים היה אחד המאורעות הרי-המשמעות של המאה בעיני העולם הנוצרי. "שחרור ירושלים" מידי הערבים, נתפס בעיני הנוצרים כארוע צלבני. בטבור-העולם, בעיר שממנה עלה המושיע השמימה, כיפרו עכשיו היהודים על חטא-הסגרתו לצולביו, וניקו את השטח לקראת התגלותו השניה. גם בישראל לא חסרו, אמנם, רבנים כמו שלמה גורן, שתפסו את הניצחון כעניין מטאפיסי, ניסי, אתחלתא דגאולתנו; אבל הרב גורן, ברגעיו המתלהמים ביותר, היה מתון בהשוואה למטיפי-הדת האמריקאים שפצחו אחרי '67 בתרועות סוף-העולם.

תומאס פטרסון, שעמד אז בראש תנועה נוצרית ניו-יורקית ("אחוות ישו"), הכריז עם היוודע תוצאות מלחמת ששת-הימים, שמעתה ברור מתי יקיץ הקץ על העולם; בעוד 21 שנה, חישוב פטרסון, תפרוץ מלחמת יום-הדין בין בריה"מ לארה"ב. באותו יום (14 במאי '88) ישטפו 200 מיליון ערבים את מדינת ישראל וישמידוה. המלחמה תקיף את העולם כולו. האנושות תוכחד, מלבד מאמיניו של פטרסון. קומונות נוצריות ברחבי ארה"ב ואירופה החלו לקיים את הנחיות כתבי-הקודש כפשוטן, ללא הנחות פרשניות, כולל את הציווי להתחלק בכול. אחת מהן כינתה עצמה "כנסיית ארמאגדון". "הר מגידון" (כפי שקרוי תל-מגידו בחזון-יוחנן) - המקום שבו תפרוץ מלחמת יום-הדין על-פי האפוקאליפסה - נדחס בתודעת הנוצרים למלה אחת, "ארמאגדון", המכילה את הגרועים בסיוטים. "ארמאגדון" הוא מגיפה, הוא חורף גרעיני, מטר מטאורים, התפרצות וולקנית, רעש-אדמה, פלישה של חייזרים (או ציפורים, או החותנת). עכשיו, כש"ארמאגדון" נבחר כשם של כת, היה זה אות להיערכות לקראת הפורענות החזויה סביב שנת 2000.

החזויה האמריקאית ג'ין דיקסון המשיכה להנפיק בשורות. מרטין לותר-קינג יירצח השנה, התנבאה דיקסון, וכשהתארכה במלון "אמבאסאדור" בלוס-אנג'לס הודיעה שרוברט קנדי יירצח במלון זה תוך חודשים אחדים. התגשמותן של שתי הנבואות בזו אחר זו, באביב '68, הקנתה לדיקסון מעמד של אוראקל, וחזקה את יוקרתם של שאר המתנבאים בשער. הפאראפסיכולוגיה, כנושא-מחקר וכעיסוק פרטי, חדלה להיתפס כסתם קישקוש. חוגים מתרחבים גילו עניין בטלפאטיה, בסיאנסים, בעל-טבעי. והפריצה המיוחלת לחלל, תרמה לרוח הכללית של חדירה אל מחוזות שנחשבו עד כה נבצרים-מגשת.

"צעד קטן לאדם, צעד גדול לאנושות", אינפף ניל ארמסטרונג אל גולת-קסדתו כשדרך על הירח ב-69. הצעד הגדול הזה לאנושות, היה גם צעד לא קטן עבור שוחרי החיזורים. תצלומי הירח שסיפקו אפולו (החללית, לא בתיה), נסרקו בדקדקנות תחת מבטם של אלה שלא קיבלו את "הגירסה הרשמית". סימנים ברורים של נוכחות תרבותית התגלו, לטענת החיזורים, על פני הישימון מחוטט-המכתשים. תצלום מסוים הסגיר אותיות לאטיניות. קפלי קרקע שהסתמנו בתצלום אחר, היו ללא ספק ספרות ערביות. החרוצים שבמפענחי התצלומים, זיהו צורות של פיראמידות, אוטוסטראדות, צלבים, עב"מים זוהרים, גשרים, אנטנות ועקבות דמויות-רוכסן שהותירו זחל"מי ענק. חלק מהמכתשים והגבעות התבררו לאחר עיון מעמיק כתצורות שעוצבו על ידי דחפורים ושאר ציוד כבד של קבלני-עפר עלומים. את האפשרות להתייחס לכל השקעים והבליטות האלה כאל עניין טופוגרפי, השאירו החיזורים לחברים המשעממים מנאס"א.

הטופוגרפיה העסיקה בימים אלה גם לא מעט אמנים בישראל. יצחק דנציגר, יגאל תומרקין, אביטל גבע ומיכה אולמן יצרו פסלי אדמה וטיט, הקימו מזבחות כנעניים, חפרו בורות, קשרו סרטים על עצי זית, ריכזו אבנים לטראסות והציבו דולמנים מסלעי בזלת. ה"אמנות הסביבתית" של עיצוב הנוף, מוססה את ההגדרות הישנות של המוצג האמנותי; לא היה זה "פיסול" במובן המקובל של המלה. ה"פסל" לא ניצב עוד בחלל-תצוגה, אבל גם לא נכון לומר שהוא הוצב "בחוף", שכן החוף עצמו היה ה"פסל"; התערבותו של האמן בנוף, ושאר הנוף כנתינתו, היו כוליות אסתטית אחת. חומריותו של הטבע - אותה חומריות אלמנטארית הקודמת ל"תרבות", "אמנות" ו"סגנון" - ריתקה עכשיו אמנים שונים בעולם. בגרמניה ערך יוזף בויס מיצג של מזחלות הנושאות גושי שומן. האמן הסביבתי כריסטו עטף ביריעות-ניילון בניינים, עצים, הרים וגאיות, ונראה כמי שלא תתקור דעתו עד שיעטוף את ניקאראגוה, לוב או פורטוגל. הקומפוזיטור האמריקאי ג'ון קייג' (בודיהיסט, הגיגן ואספן-פטריות לעת מצוא), התמסר ל"מוזיקת המקרה" של קולות הטבע. עם רשמקול בידו, שוטט קייג' על חוף הים, ביערות ובשדות, ואחר כך, באולפן, ערך את דגימות-הצליל שקושש בשטח (איוושת הרוח, צקצוק הרמשים, נשירת אגלי המים מעלה לעלה) ל"יצירות" שהיו חפות כמעט לגמרי ממגע-יד אדם. "מוזיקת המקרה" הזאת, היתה "אקולוגיה" אקוסטית, שכשם שמיצגי-הנוף של כריסטו, דנציגר ותומרקין היו "אקולוגיה" חזותית. היא לא היתה מערבית, ובוודאי שלא מודרנית. היא היתה פאגאנית, ובישראל נוסף לה מימד נוסטאלגי, "ארכאולוגי"; ה"התחברות של האדם למעגל הקוסמי של הבריאה", שעליה דיבר דנציגר, מומשה בכריתת-ברית עם הכנעני, הפריזי, החיווי והגירגשי - תושביה האותנטיים, השורשיים, של אדמת המקום.

9. מה שבטח יבוא כבר מחר

האופוריה הלאומית עדיין לא התפוגגה בשעה שמיטרים פזורים של ארטילריה מצרית חבטו במוצבי המילואימניקים על גדת תעלת סואץ. האויב נתפס כמטרד, לא כאיום ממשי, אחרי תבוסתו הניצחת בשת-הימים; הוא לא הפחיד, רק "התיש". יהורם גאון לקח את פסטיבל הזמר עם "בלדה לחובש", וילדי '69 קראו את "עזית הכלבה הצנחנית" של מוטה גור. אבל בשולי תל אביב, באחד הצריפים שליד

מפגש הירקון עם הים, התקבצה חבורה שהשמיעה זמירות אחרות. תפיסת העולם הרוקנרולית-פאציפיסטית של שנות ה-60, שהסתננה לכאן עד כה כייבוא מארה"ב, לבשה עכשיו, בחבורת "לול" של אורי זוהר, אריק איינשטיין ונספחיהם, נוסח עברי. חדרות ה"חברה" - אותה אחוות-גברים חפיפניקית, פלמ"חניקית, שאין להבינה מחוץ לישראל - העניקה לתוצרתם, ולעצם הווייתם הקומונאלית, קסם מקומי כובש-לב. תוך שנה, בהינף דחוס של יצירה משותפת, פרצו מהצריף תקליטים, סרטים ופולקלור שלם שהפך מניה וביה למודל-חיקוי. האקורדיאון של הלהקות הצבאיות נבעט לטובת הגיטרה החשמלית. האיפוק הפוריטאני של הממסד המהוגן, נבעט לטובת רוח-שטות וחרות מינית.

בטלוויזיה הישראלית, שזה עתה חנכה את שידוריה, הריצה החבריה "קטעים" סאטיריים ושירים טריים, שהזריקו את קיומה לתודעת הכלל. השמאל החדש זכה בפס-קול. יהונתן גפן, שכתב לאיינשטיין את השיר "אבשלום", ביטא היטב את הערגה שתשיק אל שנות ה-70 את ספינת "קול השלום" של אייבי נתן ושתוליד לימים את תנועת "שלום עכשיו". "למה לא, למה לא עכשיו, מה שבטח יבוא כבר מחר", שר איינשטיין, כהמשך ישיר לשיר-השלום של רוטבליט ("אל תגידו 'יום יבוא' - הביאו את היום"), והחבורה כולה - עם שחקני-חזוק כדן בן אמוץ, ישראל גוריון ושאר אושיות הבוהמה - שרה בעברית את "Give peace a chance" של ג'ון לנון. "זמרי ישראל" - הודיע אחד העיתונים - "מבקשים: דחילק, תנו לשלום סיכוי". ה"דחילק" הזה - אותו קוצר-רוח תמים, פשטני, של "די כבר, נו כבר, מתי כבר" - ביטא, כביכול, אמירה פוליטית; אבל החזון הפוליטי של החבורה התמצה, בסופו של דבר, בהבטחה הרחפנית: אני ואתה נשנה את העולם, אני ואתה - אז יבואו כבר כולם. "שטויות שאנשים לא אומרים", העיר פעם וולטר, "הם שרים". החברה רצו "חופש", והכמיהה הזאת נראתה כמספיקה-לעצמה, מבלי שיובהר מה יהיה תוכנו של החופש, לכשיושג. "לא יודע למה, לא יודע איך ומה, רק רוצה לברוח. מה זה קרה לי, טוב לי או רע לי, תגיד לי", שר איינשטיין, ושלום חנוך ענה: "תן לבעוט ותן לצחוק, תן לדפוק ותן לשמוע, תן לחיות ותן לראות, תן לעצמך לצמות, פשוט לאהוב".

פשוט לאהוב - או, כפי שסיכם יהונתן גפן את המצע המדיני של החבורה: "אנחנו רוצים עולם יפה יותר, אהבה חופשית, אנחנו צעירים, יפים, וכוס-אמו על כולם". הנחת-העבודה שלהם היתה שהם ישארו תמיד צעירים. הם חיו את הרגע, נוסעים במכונית הישנה אל תוך הלילה הרטוב, בגשם הכבד, כשלא רואים ממטר. רוטבליט, שכתב לאיינשטיין את "אמא אדמה", ביטא, לתומו, אותה ערגה פאגאנית, א-פוליטית, אל אמא-גאיה הגדולה, שאותותיה ניכרו כבר ב"ימי צקלג" ו"החיים כמשל". עכשיו, כשהערגה הזאת נימרה את נוף-הארץ במזבחות ובדולמנים של דנציגר ותומרקין, היא גם שודרה ברדיו ופוזמה ברחוב. "היא תביט אלי טובה וחכמה, כמו בכך השב הביתה מן הדרך. תחבק אותי אליה בנשימה חמה. אמא אדמה. היא תגיד: 'אתה עייף מן המסע. אל תפחד, אני חובשת את פצעך'. היא תיקח אותי אליה כשאקרא בשמה, היא שקטה תמיד וכמו תמיד סולחת. תחבק אותי אליה בנשימה חמה. אמא אדמה".

10. על הברכיים, בבוקר שאחרי

הישראליות הבוטחת בעצמה, התרסקה באוקטובר 73'. מחגיגת-העשור זקופת-החזה של 58' עד לשבר של מלחמת יום הכיפורים, עברו 15 שנה. 15 שנה עמדה הישראליות על רגליה. עכשיו, כשהופלה על ברכיה, נדרשה רק עוד דחיפה קלה בגבה כדי שתיפול סופית על הבטן. המלחמה, שלא היתה תבוסה, נחוותה ככזאת. היא כונתה "מחדל". הממשלה והצבא נתפסו כגוף אחד, שהכזיב, וזעמו של הציבור על ה"הנהגה" ש"הפסידה" במלחמה (ולכן היא "צריכה ללכת"), הוכיח שהציבור חדל להתייחס אל תנועת העבודה כאל צד בויכוח רעיוני. האמת היבשה בדבר תחילת מותה של הישראליות, נחשפה עכשיו, בגל המחאה הא-פוליטית של מוטי אשכנזי ומניפי השלטים "גולדה ודיין הביתה": לא בזכות מצעה הרעיוני נהנתה תנועת העבודה מאמון הציבור אחרי 67', ולא בגלל מצעה הרעיוני היא איבדה את אהדתו ב-73'. הציבור הילל אותה כשהביאה קבלות במלחמה, והתנער ממנה כשכשלה בכך. ערכי הישראליות החילונית, המודרנית, הסוציאל-דמוקרטית, שגולמו פוליטית בתנועת העבודה, התגלו עכשיו במלוא שבריריותם וקלישות-אחיותם בציבור: כישלון יחסי של צה"ל הספיק לכך שהישראליות הזאת תורד מהבמה.

בעצם ימי המלחמה, טסה קבוצה של 20 ישראלים לכינוס של כת "שליחות האור האלוהי" ביוסטון, טקסאס, כדי לחזות בזיו פניו של נער בן 16. רבבות המאמינים שבאו לאיצטדיון, עברו בסך מול גורו מהרגי', התכופפו בזה אחר זה ונישקו את כפות רגליו. כשנמאס לנער מכל העניין, קם והתיז עליהם מתותח-מים של מכבי-אש, והם צהלו והריעו. מנהגו להשפיל את חסידיו, להתעמר בהם, להכותם כשורה עליו הרוח, או אף להתקיפם מינית בנסיבות פרטיות, רק הגביר את הערצתם. הם היו אסירי תודה לו על כל גילוי של התייחסות לקיומם, והשאירו לו לבחור את האמצעים. נאמר עליו שבגיל שנתיים וחצי כבר נתן הרצאות בנושאים רוחניים, ושמגיל שש עשה זאת באנגלית. ארבע טכניקות-האור שלימד, כללו לחיצה על העיניים והמצח (כדי לראות את האור שבתוכנו), לחיצה על תנוכי האוזניים (כדי לשמוע את "הפעמונים והתופים של המוזיקה האלוהית"), ליעלוע הרוק שבעמקי הגרון ("הצוף הנע תמיד בשקט בתוך גופנו") ומדיטאציית-נשימה על "השם הקדוש". אבל אין ארוחות חינוך. מבקשי טכניקות-האור, נדרשו לעבור תהליך חניכה ממושך, שבו למדו להתמסר לנער, להתיר את קשריהם הקודמים עם העולם ולהיגמל מהדיעות שבהן החזיקו עד כה. "לא להבין, לא לחשוב, רק לקלוט". הגורו הבטיח עולם שלא יהיו בו חוקים וממשלות, עולם ירוק, טבעי, ללא מכוניות מזהמות ורעש-מטוסים. העובדה שהוא עצמו התנהל ממקום למקום במטוס פרטי ובמכונית-יגואר מוזהבת, התקבלה כהוכחה נוספת לעמקות המסתורית של האדם-האל, הסותר את עצמו מעצם הווייתו הנעלה מבינתנו.

ובעוד אלה שוהים בטקסאס במחיצת הקטין האלוהי, טסו ישראלים אחרים לפונה שבצפון-הודו, שבה יסד בהאגאוואן שרי ראג'ניש (המכונה גם "אשו") קומונה של מין חופשי. התירגולת המינית של אנרגיית-החיים ("טאנטרה יוגה"), נועדה להביא את המתרגלים ל"מאהאמודרה" - אורגאזמה קוסמית של התמזגות עם היקום. היתה זו הצעה לא בלתי קוסמת; במקרה הטוב - הגעת למאהאמודרה; לא הגעת - לא אסון: בדרך למאהאמודרה עשית מין כמו ירבוץ, ועוד הרגשת רוחני. בדומה לגורו מהרגי',

הורה רג'ניש לחסידיו לזנוח את ההגיון, את האגו ואת הקשרים עם עברם; לחיות "כאן ועכשיו". "את הנעליים והשכל יש להשאיר בכניסה", הורה השלט שעל שער האשלים. שלמה קאלו, יפואי יליד בולגריה שחוה רגע של הארה כשנסע באוטובוס לעבודתו בקופת-חולים, פירסם את הספר "מפי בודהא: לקט פסוקים מ'דרך האמת'". "עמדתי באוטובוס", תיאר קאלו את רגע-ההתגלות, "ופתאום העולם נמס. הכול התמלא אור חי והפרצופים סביב היו לנצח. הם עברו בממד הזמן, בקפיצות של שנים". "סידהרתא" של הרמן הסה, שתורגם לעברית זה-מקרו, הפגיש את הקורא הישראלי עם דמותו של בודהא בעלילה לוקחת-לב. האופציה ההודית, שהתגלתה בבוקר שאחרי המלחמה, לא תהיה נטיב-המילוט היחיד מן הישראליות הישנה. החזרה אל היהדות תהיה נטיב-מילוט אחר. עזיבת הארץ, שתהפוך לגל המוני באמצע שנות ה-70, תצטרף למהלך הכולל של הזדכות הישראלים על הציוד שהיו חתומים עליו עד מלחמת יום הכיפורים. עם ובלי זיקה להתגברות האווירה המיסטית בעולם, נעה החברה הישראלית לעבר ההווה הפוסט-חילונית, הפוסט-ציונית, הפוסט-מודרנית, של "העידן החדש".

פרק ב: המהפך

1. אטלאנטיס

כשהישראליות הישנה קרסה, היו שפרשו פנימה אל בועתם הפרטית, והיו שפרשו החוצה, לאיוורור בחו"ל. פנחס שדה, שפירסם ב-73 את הקובץ "התמסרות" (צורר מכתבי-תשוקה שכתבה לו חבצלת חבשוש בת ה-23, שהיתה לאהובתו אחרי שקראה את "החיים כמשל"), העניק לקוראיו מפלט ארוטי-רליגיזי מטרומת יום הכיפורים. הטלפאט ומכופף הסכו"ם אורי גלר, שעד המלחמה הופיע בפני חיילים כמילואימניק במדור ההווי והבידור של צה"ל, עזב את הארץ בעת המלחמה עצמה, ועשה לו שם עולמי בהופעות-טלוויזיה מטקסאס עד נורווגיה. אבל היו ישראלים שנשארו לחוות את המפולת ולמצות עמה את הדין.

יהונתן גפן ויעקב רוטבליט - חי"רניקים של ששת-הימים, שהקרב על ירושלים, שבו איבדו את טובי חבריהם (ורוטבליט, את רגלו) היה הארוע המעצב של ישראליותם - כתבו עכשיו סאטירות מצליפות שנעו בין תוגה למיאוס. מוסייה תהילימזייגר, שעמל שנים רבות כל כך על הפיכת עצמו לישראלי המופתי ששמו דן בן אמוץ, ושסיפק לישראליות כמה מאבות-המזון שלה ("ילקוט הכזבים", חן מאצ'ואיסטי, סלנג בגאלאבייה), נראה עכשיו כמי שמתחרט על כל ההשקעה. הוא חיפש מוצא מהאתוס שהוא עצמו היה ממעצביו, ותהה מה עשויה להיות החלופה לכך. את התשובה סיפק לו פילוסוף בן 27 שפרץ לתודעת הציבור ב-1975.

בבלוריתו הנערית ובפני-התינוק הממושקפים שלו, נראה ד"ר משה קרוי צעיר מכדי לשמש כסמכות רוחנית. אבל הברק הנדיר שקרן ממנו והנחרצות שבה שטח את השקפת-עולמו, העלו אותו כמטאור הן כמרצה באוניברסיטה והן כמרואיין סוחף. הוא לא היה הוגה מקורי, והוא גם לא הציג עצמו ככזה; את משנת "האינדבידואליזם האגואיסטי" שבה דגל, נטל מאיין ראנד, שהניפה בספריה את נס הקאפיטאליזם. קרוי, בנו של עסקן-מפא"י, גילה את הקאפיטאליזם כשקרא את "מרד הנפילים", ובכת אחת נראתה לו כל ההוויה הישראלית שטופחה על ידי אנשים כאביו כתועבה גמורה. מדוע עלי לחיות במדינה השולחת את בניה להיהרג במלחמה כל חמש שנים, מחה קרוי; מדוע עלי לחיות במדינת סעד, הגוזלת את כספי כדי לתמוך בחלשים? מדוע עלי להשתתף במוסרניות המזוייפת הנקוטה כאן, של טיפוח רגשות-אשמה ובינוניות צדקנית, במקום טיפוח חירויות הפרט והישגיו? כניטשה בשעתו, וכאיין ראנד בתורה, בחל קרוי ב"מוסר העבדים" היהודו-נוצרי, וקרא למרד-נפילים שיחדש את "מוסר האדונים" ההלני. אצל היוונים, אמר, לא שרר ניגוד בין אינטרס למצפון, בין מימוש עצמי לבין טובת הכלל. האינדבידואליזם האגואיסטי שלהם, היה סוד אושרם ושיגשוגם. האלטרואיזם המתחסד, הדורש מן היחיד לוותר על מאווי למען הזולת, הוא המחלה של תרבות המערב, והקאפיטאליזם הוא התרופה. בן אמוץ נדלק. ילד הפלא הממושקף הפך באחת למורה-דרכו. בן אמוץ לא היה זקוק, אמנם, לתמריץ חיצוני כדי לחיות כאגואיסט חסר-מעצורים; משחר נעוריו השתמש בקסמו האישי כדי לנצל את סובביו בלי לחשוב פעמיים; אבל קרוי העניק לו את הביסוס הרעיוני שהניף את התנהגותו למעלת סגולה טובה. קופה של שרצים היתה תלויה לבן אמוץ על גבו. הנשים שנטש, הילדים שזנח, החברים שאיכזב וזכרונות-הילדות האדיפאליים שהדחיק (שנאתו לאביו, משגליו עם אמו), גרמו לו לברוח כל חייו מהתעמקות עם פיגולי נפשו. פרויד הילך עליו אימים. הוא לא רצה טיפול, הוא רצה צידוק; ותורתו של קרוי, כפי שציין אמנון דנקנר בספרו על בן אמוץ, התאימה לו כמו כפפה ליד. הוא ליווה את קרוי במסעות הרצאותיו ברחבי הארץ, רב את ריבו בפני המסתייגים מתורתו, הפך את ביתו היפואי לחוג-בית, ואת עצמו - למו"ל של קרוי ועורך-ספרו "החיים על פי השכל: תנאים לאושר אובייקטיבי", שנמכר ברבבות עותקים.

קרוי היה הישראלי הראשון שיצא לתקשורת בהכרזה שאין עמה כל התנצלות, על שאט-נפשו מהמדינה ועל כוונתו להגר ממנה. בן אמוץ, בעקבותיו, אמר לתקשורת שגם הוא היה עוזב את הארץ אילו היה צעיר יותר. בעודו מתלבט לאן יהגר, קיבל קרוי הצעה מפתה מאדם תושב נתניה, שסיפר לו על "אטלאנטיס" - ארגון-סתרים עולמי של חסידי איין ראנד, העומד לייסד מדינה משלו בדרום-אמריקה. כשאר המועמדים ל"אטלאנטיס", נדרש קרוי, על ידי איש-הקשר הנתנייתי, לנטוש את אשתו ובתו - שאינן ראויות למדינת הנבחרים - ולהגר לשם בגפו. היתה זו אחת מאותן הצעות המציבות דילמה קשה בפני אדם כקרוי. כאגואיסט ראציונאלי, יכול היה לנטוש את אשתו ובתו ללא נקיפות מצפון; אבל המוסר היהודו-נוצרי הציק לו איכשהו, והוא התלבט ארוכות באוזני בן אמוץ וביקש את עצתו. כשנדע לנתנייתי שקרוי שיתף חבר בסוד-הארגון, איים עליו בפעולת-נקם, וקרוי נשטף זיעה קרה. זמן קצר אחר כך, כשהנתנייתי נהרג בתאונת-דרכים, פירש זאת קרוי כהתנקשות של הארגון, וחרד פן הוא הבא בתור. לקח את האשה, לקח את הילדה, וירד לאוסטרליה.

2. בלילות הקיץ החמים

"נפולת של נמושות", כינה ראש-הממשלה רבין את היורדים מהארץ בנאום-הטלוויזיה של יום העצמאות 76'. זליגת הישראלים לחו"ל כבר חרקה מחזקת התגנבות יחידים. היורדים לא נזקקו לתיזות של ד"ר קרוי כדי להצדיק את הגירתם מפה; אוניית הישראליות הלכה ושקעה, והם עזבו אותה בסירות-ההצלה המכונפות שהמריאו מנתב"ג. הנשארים בארץ, שהתגעגעו למופעי הטלפאטיה וכיפוף הכפיות של אורי גלר, קיבלו עכשיו תחליף בהופעת-יחיד נודדת של עודד תאומי, שהתגלה כגלר לא קטן בזכות עצמו. "מעל ומעבר" קרא תאומי למופע, שבמהלכו סיפר על החוויות הפאראפסיכולוגיות שפקדו אותו מגיל 11, והדגים את כישוריו הטלפאטיים כשניחש נכונה כתובות ומספרי-טלפון של היושבים בקהל וכשחשף את מחבואו של חפץ שהורה להם להצפין שלא בנוכחותו, כשיצא לכמה רגעים מהאולם.

"אני יפה?" שאל מדי שבוע אורי זוהר את צופי שעשועון-הטלוויזיה "תשע בריבוע", תוך שהחליק בידו על שער; מרירות וספקות מכרסמים התגנבו לשאלתו המבודחת-כביכול, שבאמצעותה נדמה שביקש לרמוז לצופים על מיאוסו מדמותו כבדרן לאומי, כצבר מבוסט, כנציג "ארץ ישראל היפה", הגוועת, של להקת הנח"ל והבוהמה שנלאתה מעצמה. "אני יפה?" - ואתם, מה אתכם? עדיין יפים בעיניכם? מלטפים לעצמכם את הראש?

בתכנית "ציפורי לילה" בגלי-צה"ל, חלק עכשיו זוהר עם המאזינים את מה שרק רמז עליו בטלוויזיה, באותו ליטוף-שיער אירוני. האיש הלך ונשמט מעצמו. משבוע לשבוע, משידור לשידור, נשמע זוהר פחות מבודח, פחות נטוע בהווייתו המוכרת כלץ פרוע ומחוספס. בסיומה של כל תכנית עדיין נפרד ממאזיניו, כדרכו, עם השיר האהוב עליו, "בלילות הקיץ החמים שום דבר אינו קורה", ששיקף, בעקיפין, את קסם הימים האבודים של חבורת "לול"; אבל הלילות, עכשיו, כבר לא היו אותם לילות. משהו קרה לזוהר, והמאזינים היו עדים לתהליך בשידור חי. כבר שנתיים קודם לכן, כשעשה את הסרט "עיניים גדולות" על פי תסריט של יעקב שבתאי, ביטא זוהר מיאוס שגבל בהלקאה עצמית. בני פורמן, גיבור-הסרט, שאותו גילם זוהר, היה בקושי דמות בדויה; זוהר לא שיחק, אלא פשוט הגיש את עצמו כמות שהוא: הולל מזדקן, אימפולסיווי, אכול ריקנות, המתרוצץ כה וכה בנסיונות-נפל לאחוז ברגע החומק. דרך תאוותנותו הנואשת של בני פורמן - אותה חמדנות של בעל "עיניים גדולות" המעמיס על צלחתו יותר משקיבתו יכולה להכיל - אותה זוהר לצופי הסרט על נקיעתו מעצמו. חייגו הגיעו למבוי סתום. אפלולית ירדה עליו, כאפלולית אולפן-הלילה של גל"ץ, וככל שהתעבתה האפלולית לחושך, גבר בו הכיסוף לאור. הוא ליטף את שיערו, והרגיש שמהו חסר שם.

עוד זה מחפש את האור, וחברו מימי "לול", יעקב רוטבליט, נבלע לתוך אהבה חדשה שטרפה את קלפי חייו. "אני רוצה שתכיר מישהי", אמר לו דורי בן-זאב כשהסיע אותו ערב אחד אל מחוץ לעיר. צולע על תותבתו, יצא רוטבליט מהמכוננית ונלווה אל בן-זאב, שהקיש על דלתה של ידידתו. כשנפתחה הדלת, ועיניו של רוטבליט נבלמו בדמותה של רינה שני, היה זה כרטיס בכיוון אחד. הם התחילו לדבר, והשיחה נמשכה שנה. רוטבליט חדל לשגר את טורו הסאטירי ל"הארץ". רוטבליט נעלם. הוא היה עם שני במשרה מלאה, נושם את חדרה העמוס בספרי פילוסופיה ובניירות-גלגול, לומד, צובר, כותב ספר. כשנקפה שנה, תחב את טיוטת הספר לתרמיל-נסיעות וטס עם אהובתו לארה"ב.

3. סיריוס

בישראל היו עכשיו אלפים רבים של מתרגלי מדיטאציה טראנסצנדנטאלית, שצוללו אל תוך עצמם 20 דקות בבוקר ו-20 בערב. הנלהבים מביניהם, שטעמו מן המוחלט וגילו שהוא טעים, תיגברו את שגרת-יומם ב"תעופה יוגית" (טכניקת ניתור בשיכול-רגליים), המאיצה את התפתחותו הרוחנית של המתרגל ואת הבלאי של המזרון תחתיו. בירושלים נפתח סניף של ה"מוניזו" - כת נוצרית אנטישמית שמנהיגה הקוריאני, סון מיונג מון, הכריז שהוא המשיח, ובישר שישראל הנוכחית תוחלף ב"ישראל השלישית", של חסידי כנסייתו. על המאדים התגלה פרצוף. בתצלום ששלחה משם החללית האמריקאית "וייקינג", נראה גוש אבן ששטחו קילומטרים אחדים וצורתו פני אדם המביט לשמיים כתוהה אם יש חיים ביקום, מלבד על המאדים.

במדבר-יהודה טיפס האמן אברהם אופק על אחד ההרים ופרש יריעות-בד שבמבט מהשמיים התגלו כצורות-גופם של יצורים מיתיים. אופק, שבא מלב החילוניות הסוציאליסטית, שהה במהלך השנה בשיבת "מרכז הרב" בירושלים, ואגדות חז"ל דבקו בנפשו. מעניין מה היה אומר לעצמו, אילו ידע שבשעה שהוא טורח על המיצג השמיימי שלו במדבר-יהודה, התגלה מיצג שמיימי עוכר-שלווה בפניה נידחת של מדבר אחר.

בדרום מדבר-סהרה, ליד טימבוקטו, גילה רוברט טמפל שבט שכוח-אל ששמו "דוגון", המשמר באגדותיו ידע אסטרונומי שאינו נופל מן המימצאים העדכניים ביותר של האסטרונומיה המערבית. ללא כל ציוד לצפייה בכוכבים, ידעו בני הדוגון מקדמת-דנא שהשמש היא מרכז המערכת הפלאנטרית שלנו, שהירח חג סביב כדור-הארץ, שמסלולי הפלאנטות הם אליפטיים ולא מעגליים, שלצדק יש ירחים ושלבבתאי - טבעות. אבל זה עוד כסף קטן לעומת מה שהיה לדוגונים לספר לטמפל על סיריוס - הכוכב הבוהק ביותר בשמיים, העומד במרכז פולחנם. המסורת העתיקה של השבט קובעת שסיריוס אינו כוכב בודד, אלא שלשה המורכבת מכוכב מרכזי, מכוכב שני (העשוי, לדבריהם, "מחומר כבד מאוד") החג סביבו בהקפה בת 50 שנה, ומכוכב שלישי החג סביב שני הראשונים במסלול מרוחק.

טמפל התפלץ. הוא היה אסטרונום, והנתונים שיצאו מפי הדוגונים חפפו-להדהים את הידוע לו כאיש-מדע. ב-1862 התגלה לאסטרונומיה כוכב החג סביב סיריוס; ב-1928 התברר שכוכב זה הוא "ננס לבן" שמסתו צפופה במידה כזאת שכפית ממנו שוקלת כמה טונות, ובמדידות שנעשו מאוחר יותר, התברר שהקפתו את סיריוס נמשכת 50.04 שנה. כוכב שלישי לא נצפה, אמנם, בטלסקופים שכוונו אל סיריוס, אבל גם אם בנקודה זו טעו הדוגונים - איך, לעזאזל, הם ידעו את מה שהם ידעו?

"לפני עשרת-אלפים שנה", הסבירו לו הדוגונים, "ביקרו אותנו הנומוס. הם סיפרו לנו על זה."

"מי?"

"הנומוס. הם באו מסיריוס. בספינות מהשמיים."

"איך הם נראו?"

"כמו אנשים, מהבטן ומעלה."

"ומהבטן ומטה?"

"כמו דגים."

חיזור, שמוט לסת, נפרד טמפל מהדוגונים וחזר לאנגליה, לכתוב את סיפורם. לפני 2300 שנה כתב מלומד בבלי שתרבות-מסופוטאמיה נוסדה על ידי יצורים שחציים אדם חציים דג. יצור אמפיבי ממין זה, היה אלם של הפלישתים, דגון. בדרום-אמריקה, בסין, במיתולוגיות של עמים שונים, חוזר אותו סיפור, על דגי-אדם שבאו פעם מאי-שם ונעלמו כלעומת שבאו. דור המייסדים.

4. נואבה

לדור המייסדים של מדינת ישראל, היתה 1977 שנת חורבן. ותיקי תנועת העבודה כמאיר יערי, יעקב חזן וישראל גלילי, היו עדיין בין החיים כשלנגד עיניהם עברה הנהגת המדינה לידי הימין. בן גוריון, שהשכיל למות ארבע שנים קודם לכן, חסך מעצמו את התנפצותה של הישראליות שהיתה מפעל חייו. המהפך היה הרבה יותר ממהפך פוליטי. היה זה מהפך תרבותי, חברתי, רעיוני, כלכלי ומנטאלי. הרוב הישראלי החדש הורכב בעיקרו מאותם ציבורים שלא הזדהו מעודם עם האתוס המודרני, הסוציאלי-דמוקראטי, שעליו ביקשה תנועת העבודה להשתית את הישראליות. דתיים, מסורתיים, מזרחים ומתנחלים, חברו להפלת המערך ולהמלכתה של ישראליות שבטית, עדתית, ניאוו-יהודית. היתה זו ברית בין שכירים קשי-יום, רוויי תחושת קיפוח, לבין אנשי-עסקים שרצו קאפיטאליזם. שנאת-המערך של עיירות הדרום ושנאת-המערך של הבורגנות העולה, מילאו את הקלפיות בקונפטי של פתקי "מחל". עם עלייתו של בגין לשלטון, נכנסה החברה הישראלית לפרק השני בתולדותיה: הפרק שהחיה בבת אחת את כל מה שהוקע ובוזה על ידי תנועת העבודה כ"גלותיות".

משה שמיר, שהושבע לכנסת החדשה מטעם הליכוד, הגדיר מעל דוכן-הנואמים את השמאלנות ששלטה כאן עד כה כתרבות שאינה אלא "טירוף מחליא של סיאוב וצדקנות, זוהמת ביבים והתחסדות של הלקאה עצמית".

"והלא ימים רעים יבואו עלינו עכשיו", כתב עמוס עוז אחרי המהפך. "הזעיר-בורגנות, מלכת חיינו למעשה זה כמה וכמה שנים, תהיה מעכשיו תורת ההתנהגות הרשמית".

הקינה על מות הישראליות הישנה, מצאה את ביטויה בשני הרומאנים הבולטים שהתפרסמו ב-77' - "המאהב" של א.ב. יהושע ו"זכרון דברים" של יעקב שבתאי. יהושע תיאר את התפוררותה של משפחה הנפרצת על ידי פולשים מבחוץ, כאותם ציבורים שקמו עכשיו על הישראליות האשכנזית-סוציאליסטית לכובשה ולרשתה. שבתאי תיאר את התנוונותה ושקיעתה של החברה הישראלית כחלק מן "התהליך הנורא של התפרמות והתפוררות, שבו מתגלמים מהותם של החיים ועיקר עצבונם, שהרי קשה להשלים עם העובדה שמה שהיה אחד ושלם מתפרד ומתפורר ומתרחק ואובד לעולמים ולבלי שוב כמו הגאלאקסיות המתרחקות זו מזו במהירות עד שהן אובדות לנצח אי-שם במחשכי האינסוף שמעבר לכל אופק ונשכחות".

בסוכות ירדו עשרת אלפים צעירים לנואבה, לפסטיבל תואם-וודסטוק שהנחה שם אורי זוהר, כדי לזכות באשליה רגעית של המשך הישראליות שלא גזמה את תלתליה מאז שנות ה-60. אלא שהמנחה עצמו היה עכשיו בהליכי תשובה. בצד במת-המופעים, הקים לו זוהר סוכה כשרה מענפי הדקלים שבשטח, וכל ימי הפסטיבל נע בין הבמה לכינה כמקרטע בין דמותו הקודמת לדמותו המתהווה. מדבר

סיני, שבו חנו בני-ישראל בדרך אל הארץ המובטחת, היה תחנתו האחרונה של זוהר בדרך לשיבת "אור שמח" בירושלים, שבה יבוא בעול תורה ומצוות.

בתל אביב הופיעה במועדון "צוותא" להקה חדשה, "הברירה הטבעית", שצלילה המזרחי והתכנים השורשיים-מסורתיים של שיריה סימנו את מגמת-פניה של הישראליות החדשה, כשם שפסטיבל נואיבה סימן את הפרידה מן הישראליות של טרום-המהפך. "אצלנו בכפר טודרה שבהרי אטלאס", התרפק שלמה בר על ילדותו במארוקו בקול גרוני, מזרחי במודגש, ודובב את הדארבוקה הלחוצה בין ברכיו. סאמסון ההודי סילסל בכינורו כשהוא אוחז בו בניצב על הברך, כנהוג בארצות-ערב, ומיגל הגיטריסט סחט ממיתריו פכפוכי פלאמנקו. התרכובת הצלילית הזאת, שהתפרשה על העולם המזרחי כמשולש הנמתח בין מארוקו, הודו וספרד, הביעה אמירה תרבותית נוקבת בדיוק משום שלא התגדרה בצליל עדתי נתון. הבשורה של בר לא היתה מארוקאית; היא היתה מזרחית. בר לא שר בשם העדה המסויימת שבה נולד, אלא בשם התרבות המזרחית באשר היא אלטרנאטיבה לתרבות המערב.

5. קבור את העבר

בחווה רוגעת בקאליפורניה, ליד אגם שברווזים התנוודו עליו כמצופים סחופים, ישבו אדם וחווה והתענגו על הזמן הניגר ועל משבי הרוח שפרעו את חלקת המים. רוטבליט היה מאושר עם שני, ואם היה הדבר תלוי בו, לא היה משנה מאומה במציאות הקסומה שעירסלה את אהבתם מיום ליום. אבל אהובתו, שנטלה עד כה סמים קלים בלבד, החליטה להתנסות ב-LSD. ותרא האשה כי טוב הקרטון למאכל וכי תאוה הוא לקרביים ונחמד הקרטון להשכיל. ותיפקחנה עיניה. "מאותו יום גורלי", סיפרה לימים, "חשתי שהתאחדתי עם הקוסמוס. פשוט עפתי בהפנינג אחד גדול, ומאז אני לא מפסיקה לעוף. גלי ההארה שהתחוללו בי העבירו אותי אל ממדים טראנסצנדנטאליים. הסוטול הביא אותי לשיא הספיגה וההקשבה".

יתכן שהפכה למוארת, ויתכן שבסך הכל תפסה ראש טוב; כך או כך, שני מינתה עצמה מעתה - ומונתה על ידי אנשים שנתקלו בה - למורה רוחנית. קן-האוהבים הפך לאכסניה של מחפשי-דרך שייחלו למוצא-פיה, ושני ניסתה לצרף גם את רוטבליט למעגל החסידים. "מצטער, מותק", אמר לה רוטבליט, "אבל הייתי מעדיף לפגוש אותך מחוץ לשעות הקבלה". הוא ארז ונסע לתפוס מטוס לישראל. בתרמילו לא היתה עכשיו טיוטת-הספר שעליה טרח כל השנה. שני, שקראה את הטיוטה ולא רוותה ממנה נחת, אמרה לו שמוטב לשרוף את הדפים, וכך עשה.

ישראל שאליה חזר רוטבליט, היתה צמאה לדוקטרינות ולמורי-הלכה. בבית-קולנוע משופץ ברמת-השרון, נפתח הסניף הישראלי של תנועת ה"אימן", שמייסדה, ריימונד שרטנליב (המכונה "ארמין", ולחלופין "ליאו"), היה סוכן מכירות של אנציקלופדיה בריטאניקה, שעשה הסבה למנהיג-כת לאחר שהוכרז פושט-רגל. משנתו היתה סבוכה כשיער שלא סורק שנתיים וסודית כמחבוא הדולארים בבית פולני. "בשום פנים אל תזכיר את הכתוב כאן לאדם כלשהו מחוץ לאימן", ציווה ליאו בכתביו המסווגים. "אנשים לא יבינו אותך, הם אינם מסוגלים. יש פער עצום בין הרמה שלך לרמה שלהם. אל

תשליך פניניך לחזירים, שמא יפנו נגדך וישסעוך". הוא תפס את עצמו כפיתאגוראס מודרני. "באגודת-הסתרים של פיתאגוראס", הזכיר לחסידיו, "נשבעו החברים לשמור על סודיות מוחלטת, וכשאחד מהם הפר את השבועה והדליף כמה מהסודות, הם הטביעו אותו באמבט". מעטה בלתי חדיר של חשאיות אפף את פגישות האימן; אין כניסה לזרים, אין תגובה לעיתונאים. במערה החשמלית, ב"סנטר" שברמת-השרון, ישבה חבורת חסמב"ה ודנה ברזי הידע הכמו-פיתאגוראי של ליאו, ששידך בין תגליות מדעיות, פרשנות למזלות אסטרולוגיים ודיון במהותם האזוטרית של המיספרים בתרבויות עתיקות. כשציינו חג עברי, העניקו לו משמעות חדשה. ט"ו בשבט, למשל, נחוג על ידם כ"יום של התיישרות עם הטבע והפלאנטה". המצטרף לכת, נתבע להתנתק מעולמו הקודם. "קבור את העבר", ציווה ליאו, "ושכח איפה קברת אותו".

יהושע גבעון, פרופסור למתימטיקה באוניברסיטת בן-גוריון, פתח סניף ישראלי של אגודת ה"סיינטולוגיה" שיסד רון האבארד, סופר מדע בדיוני. "סיינטולוגיה", הסביר האבארד, פירושה "לדעת איך לדעת". מדובר, הכריז, בידע טוטאלי המביא לחופש רוחני ולא למוות. בדומה לליאו, מנהיג האימן, נקט גם האבארד בנימה של איום ופאראנויה. "אם תתנגד לסיינטולוגיה, אנו נמצא את פשעיך ונחשוף אותם. מי שמנסה להקשות עלינו את החיים, הוא בסכנה מיידית". בכל מקום זיהתה אגודת הסיינטולוגיה אויבים המנסים להתנכל לה; פסיכיאטרים, שלטונות המס, עיתונאים, הורים מודאגים, סיינטולוגים-לשעבר ו"עושי צרות" בתוך הארגון. כמו תורת האימן, נועדה גם הסיינטולוגיה למחוק את עברו של המצטרף לשורתיה, "להחלים מהחינוך שקיבלת", להגיע למצב "בהיר" שבו שולט הסיינטולוג בחומר ובאנרגיה, ניתק מהגוף ונע קדימה ואחורה בזמן וביקום. גופו מחוסן מפגעי העולם, ממחלות ומקרינה רדיואקטיביות. האנושות תוכחד בשואה גרעינית. לא הסיינטולוגים.

ברחובות תל אביב שידלו פעילי האגודה עוברים ושבים לסור אל הסניף ולעבור מבחן-אישיות בן 200 שאלות, שנועד לברר אם הנבדק זקוק לסיינטולוגיה כדי לשפר את חייו (כל הנבדקים התגלו כנזקקים). גיוס-המצטרפים התבסס על איתור אנשים במצוקה. פעילי הגיוס הומצו לסרוק כל יום את העיתון, לקרוא את מודעות-האבל ואת הדיווחים על תאונות, ולשלוח חוזר של האגודה לכתובתם של האבלים. כגודל הסבל, ידעו הסיינטולוגים, גודל הערגה לאושר.

6. הלו הלו ירושלים

הפילוסופיה המזרחית, שכתבים ממנה תוגרמו עד כה לעברית על ידי מחתרת-הערגה בלבד, זכתה ב-78' להכרה אקדמית. בפאקולטות למדעי-הרוח של שלוש האוניברסיטאות הגדולות, הרצו בן-עמי שרפשטיין, שלמה בידרמן, דן דאור ויואל הופמן על חוכמת-המזרח לסוגיה, ואולמות-ההרצאה היו קטנים מלהכיל את מבול הנרשמים. "זן ואמנות אחזקת האופנוע", סיפור המסע הפילוסופי של רוברט פירסיג שתורגם עכשיו לעברית, השפיע עמוקות על מחפשי-עצמם, שהזדהו עם המסר המובע בו (נטישת השאיפה המערבית ל"אמת", למען אימון זן-בודהיסטי באיכות העשייה הימיומית). ספרי מדע בדיוני הציפו את השוק, ומאגאזין ישראלי של מדע בדיוני, "פאנטאסיה 2000", היה לפריט-פולחן של מכורים.

רמי פורטיס, לבוש סרב-ל-שריון ומאופר בכבדות, צרח שירי פאנק שלא היו מביישים אף מחלקה סגורה, והקהל המתודלק הרגיש שתל אביב הפכה סוף-סוף ללונדון. במאמר לסיכום השנה, קבע עיתון-הפופ "להיטון" שאופנת הפאנק שפשתה בנו, מצביעה על "חידלון, שעמום וטימטום-מוחין בקרב הגיל הצעיר". בג'ורנלסטאון שבגינאה החדשה התאבדו 900 חברי הכת "מקדש העם", בהוראת מנהיגם, הכומר ג'ים ג'ונס, על ידי שתיית רעל מקדירה גדולה שהוצבה בחצר אחוזתם. ובמושבה מגדיאל שבשרון יסדה רינה שני, עם שובה מארה"ב, כת של מעריצים צעירים, רובם בני-קיבוצים.

עכשיו לא קראו לה רינה שני. היא שינתה את שמה ל"ריין שייך" ("גשם-זוהר"), וגם את שמות חסידיה החליפה בשמות זורחים של מוארים-בדרך. "ברוך אתה ה' בורא הקאנאביס התרבותי", בירכו החסידים עם מורתם כשהעבירו ביניהם סיגריית-עשב ויצאו להתמזג עם השקיעה. כשנכנסו אל חדרה, השתחוו לה. "מה שאני אומרת", הסבירה להם, "זה לא ממני, זה מאלוהים. אני ויתרתי על האישיות שלי, על השם שלי, על הכול. הדברים רק עוברים דרכי כמו רוח". ממגדיאל עברה עם תלמידיה לזכרון יעקב. הם ציינו לה, גוננו עליה, פירנסו אותה בעבודות-הדחק שמצאו. היא היתה כל עולמם. הוריהם חדלו לראות אותם. "ההורים", אמרה להם ריין שייך, "צולבים את הילדים ומחדירים בהם אשמה, פחדים ותלותיות". על מוסד הנישואין, על בית הספר, על השירות הצבאי, על הפסיכולוגים והאינטלקטואלים, לא היו לה מלים חמות יותר. את תלמידיה כינתה "ניצולים". בפגישותיהם עבדה איתם על "פיצוץ התודעה" כתנאי להתגלות הנשמה הטהורה, בת אינספור הגלגולים. מדי פעם נחקרה במטרה על אחזקת סמים, ואף בילתה במעצר. העיתונים, שדשו שוב ושוב בסיפורה, יצרו לה דימוי דמוני של "סוחרת נשמות תועות", ואף ציינו מקרה או שניים של התאבדות בין צעירים שנמנו בקהלה. שלא כמו הסיינטולוגים או אנשי האימן, היתה לריין שייך סיבה אמיתית להרגיש רדופה.

רוטבליט, שאהב אותה כשהיתה רינה שני, היה עכשיו רחוק ממנה כרחוק ירושלים מזכרון יעקב. "כך שחררתי את ירושלים", תקליט-הסולו שהוציא ב-79', היה יצירתו הראשונה שחרגה מממדי פזמון. לא היה זה לקט שירים, אלא רצף מתמשך אחד של מסר אישי ופוליטי, שהיה בו, אולי, כדי לפצות על הספר השרוף שאין להשיבו. "בארבע לפנות בוקר, באופן די מדהים, היה אלי לפתע דבר-האלוהים. אמר לי: בנאדם, תקשיב אלי טוב, אתה קונה גיטרה ויוצא אל הרחוב. ברק הבריק בזעם, ורעם בא בעוז, הכול חשך סביב והמראה כולו נגוז. רדף אותי מין אל כזה, זועף בלי פנים, עולים אליו בסולמות, רואים אותו בעננים. בלילה לשולחן, ומסביבי מראות, צירפתי תו לתו וחיברתי אות לאות."

רוטבליט של 79' לא היה הבוהמיין התל אביבי שבילה עם חבורת "לול" לפני עשר שנים. ירושלים, שקטעה את רגלו ושאליה חזר מארה"ב, התגלתה לו כמקום שבו פועם התדר המסוער שתל אביב השטחית אינה ערה לקיומו. עומק-העבר של ירושלים ותודעת-הקץ הרוטטת בה, חילצו מנפשו תכנים שהורדמו מאז שיעורי התנ"ך בבית-הספר ועלייתו לתורה ב-58', בחיפה האדומה. בנימה היתולית אמנם, אבל מתוך גרעין אמיתי של חוויה ירושלמית, הניח לחרוזיו להתכתב עם אלוהים ועם הנביאים שבשעריו. "הלו הלו ירושלים, בשערך שוב אני עומד, עם גיטרה על השכם שב אליך בן אוכד. אל אבינו בשמים שידרתי מכתב בהול, על חומותיך ירושלים הצבתי את כוחות משמר-הגבול. אל תשאלי אותי מה פשר כל האותות והמופתים, איבדתי את הקשר עם ארגון עושי-הלהטים. ועיר-הקודש מוזרה כל כך בדרך חזרה, רמאים רצים לכנסת ובדרנים לומדים גמרא. הכול דופק לפי הספר. מי כתב את התסריט? היהודים חוזרים הביתה לקומדיה אלוהית."

"היהודים" זה לא רק אורי זוהר. רוטבליט חש היטב לאן נסחפת החברה. "הרוח מביאה געגועים משיחיים לרחוב המשובץ בחלומות תנ"כיים". מול הנהירה לדת, ידע, אין לחברה החילונית, שדורדרה לתת-תרבות אמריקאית, מה להציע לבניה. "הר סיני עוד בידי כוחותי, אבל לוחות-הברית בארצות-הברית". אנחנו שוקעים, הוא הרגיש, ואין לנו מושג איך לעצור את זה. המדינה היא הרפתקה זמנית, והיא רועדת על צירה. "אם תיבקע לפתע החומה, אלי הטוב, תגיד, נו מה? במי נטיל את האשמה? אם הספינה הזאת פתאום תטבע, אלי הטוב, תן לי תשובה, תגיד לי אנה אני בא?"

ירושלים המשיחית, הבין רוטבליט, ירושלים זו הימנית-ניצית, אשר פניה חרותים "הרים עוטים קברות-מתים, בתי-מסגד, בתי-תפילה, עמים צופים לגאולה שתבוא בקצה-חרבם" - היא המוקד של הוויית המדינה מאז המהפך. לא תל אביב. תל אביב החילונית, השמאלנית, רק מעלה גירה נוסטאלגית ופטפט עצל על "השלום", משלה עצמה שהיא מרכז-העניינים, אוטיסטית למהלך העז המתקדם מחוץ לה, בעיר שבה הופכים ישראלים ליהודים.

7. שדות מגנטיים

"חיפוש אחר המופלא: קטעי תורה לא נודעת" מאת פ.ד. אוספנסקי, תורגם לעברית ב-79' בידי חברי החוג לחקר משנתו של גורדייף. סרקר, מנהיג הכת האלימה "אנאנדה מארגה" ("אושר עילאי"), ביקר בישראל ועשה נפשות לתורתו. "איננו יכולים לסבול עוד את החברה כפי שהיא", אמר. "מותה ודאי. הבה לא נהסס לנער את העולם". לנער, כלומר: לפוצץ שגרירויות, להתנקש באישי-ציבור, לנקות את השטח. "קיבוץ פרוג'קט", קבוצה של נוצרים פונדאמנטאליסטים מאוקלאהומה, התפרשה בין קיבוצי הגליל העליון (דן, יפתח, דפנה, גונן) ופצחה במיסיון. חבריה התקבלו כמתנדבים, ורק לאחר שהתערו בענפי-המשקים התברר המניע האמיתי להימצאותם; הואיל ואחרית-הימים קרבה, ואיתה חזרתו של ישו לארץ-הקודש, כדאי להיות בישראל בעת המאורע, ולגאול בעוד-מועד כמה שיותר מקומיים. כשתפסו מזכירי-הקיבוצים עם מי יש להם כאן עסק, הורו למתנדבים להתקפל ולעזוב. הם עזבו, ואיתם 15 קיבוצניקים שהתנצרו תחת ידם.

ביפו התגבשה סביב שלמה קאלו קבוצת חסידים ששמה "דע"ת" ("דע עצמך תמיד"). "Y", סמל הקבוצה, הורכב מ-V הרוכבת על I, דהיינו: "ניצחון על האני". כדי להשתחרר, כמו קאלו, מן השעבוד לאני ומן התאוות האנוכיות, תירגלו החברים ישיבה בשתיקה, התנזרו ממין ושיננו ללא הרף: "טוהר מוחלט". כמורים רוחניים אחרים המטיפים להכרה בכך ש"האמת היא לא בספרים" אלא בשתיקה, פירסם קאלו ספרים לרוב, בקצב של אחד או שניים בשנה. קבוצת "דע"ת", שעם היווסדה ב-79' כללה ארבעה תלמידים בלבד, תמשוך לימים תלמידים נוספים, ובהם רבקה זוהר, שושיק שני, שלמה בר-אבא ואודטה שוורץ-דנין. אבל ספריו הרבים של קאלו, שנפוצו ברחבי הארץ כאדוות המתפשטות ממרכזן היפואי, השפיעו גם על אלה שלא פגשו את המחבר.

במסגרת מבצע "ייהוד הגליל" שבו פתחה הממשלה ב-1980, נוסדו בגליל המערבי שני מצפים - הרדוף והררית - שכל אחד מהם היווה סניף ישראלי של אגודה בינלאומית. ביחד עם יודפת - היישוב

השכטריסטי שהיה בודד באזור מזה 22 שנה - יצרו שני המצפים החדשים משולש רוחני העתיד לקבוע את אווירת "העידן החדש" שתשרור בדבוקת-המצפים של "גוש שגב". הרדוף, קיבוצה של התנועה האנתרופוסופית, הונהג על ידי ישעיהו בן אהרן. "אנחנו יוצרים שדות מגנטיים", אמר בן אהרן, "שדות שמושכים אליהם את החסד והשפע של הכוחות העליונים. לאחר שחווינו על בשרנו במשך מאה שנה את מאורותיה של ארץ השממה, של תרבות מחוסרת רוח ומשמעות, ביכולתנו להכיר מחדש את זהותנו ואת המקור שממנו נשאב חזון וכוחות לבניית עתידנו". המצטרפים להרדוף, עברו שנת-השתלמות בתורת שטיינר בהנחיית בן אהרן וחבריו לגרעין-ההנהגה, וכדי להעמיק את לימודם נשלחו ל"בית הספר החופשי למדע הרוח" שבדורנאך, שוייץ - מרכז האנתרופוסופיה העולמי.

מצפה הררית, שהוצב על רכס הר-נטופה, הוקם על ידי מתרגלי מדיטאציה טראנסצנדנטלית שרצו למדוט יחד ולחיות נכון, על פי תורתו הכוללת של המהרישי. כמו חברי הרדוף, האמינו גם תושבי הררית שעצם ישיבתם יחד על מזרונני המדיטאציה יוצרת מעין שדה מגנטי של השפעה מיטיבה על הסביבה. "אפקט מהרישי", כפי שכינו זאת, התבסס על חישוב מתימאטי של קוטר-השפעת התירגול הקבוצתי על המרחב הנפרש מן המצפה ההררי לארבע הרוחות. כדי להגיע לקוטר שייטיב עם המדינה כולה, נזקקו על פי החישוב ל-200 מודטים בהררית. בינתיים, היו שם 20 איש בקושי, וקוטר-השפעתם היטיב לכל היותר על הכפרים הערביים שלרגלי ההר.

8. עורו הספרדים

בארה"ב נכנס עכשיו "העידן החדש" להילוך גבוה. המניין הנוכחי של תנועות-ההארה האמריקאיות, העלה 600 תנועות מיסטיות לא-נוצריות (החל באשראמים מזרחיים וכלה באירגוני-כשפים, אגודות-וודו וכתות-שטן) ו-900 מיסדרים נוצריים הפועלים מחוץ למסד הכנסייתי המוכר. ספרה של מרילין פרגוסון, "הקונספירציה של עידן הדלי", שטח את עיקרי האתוס החדש. "אנו עומדים להיכנס למילניום של אהבה ואור", הודיעה פרגוסון. "יהיה זה נתק מן ההיסטוריה האנושית שעד כה. אנו חיים בתקופה שבה אנו יכולים לכרות ברית עם הטבע למען עיצוב-מחדש של עצמנו ושל מוסדותינו המתמוטטים. האלים הישנים של הלאומיות וההתבדלות עוברים מן העולם, ואיתם גם ההסתמכות על רציונליזם עובדתי, במקום על אינטואיציה. המוח האנושי עתיד לחרוג ממגבלות הפיסיקה ולפתח סוג אחר של תודעה". ליד ספרה, עמד בחנויות ספרו של האוואנגליסט דייב האנט, "התפוצצות הכתות", שבו גילה לקוראים ש"העב"מים אינם גשמיים. אלו התגלויות שטניות מממד אחר, המיועדות לשנות את אורח החשיבה האנושי. אותן ישויות עב"מיות שבאו לכאורה במגע גופני עם בני-אדם, הורו תמיד את ארבעת השקרים שגילה הנחש לחווה אימנו. הברואים הללו הם שדים, והם מכשירים את הקרקע לקראת האנטי-כריסטוס".

המתח הרליגיזי שהתעצם ב-1980 ברחבי ארה"ב, התלהט באותה שנה גם באגף הצפוני של העולם המוסלמי. איראן, שעברה בשנה הקודמת מהפכה דתית ראדיקאלית תחת זקנו של האייתולה חומייני, יצאה עכשיו למלחמת-קודש בשכנתה עיראק, בתודות ג'יהאד חסרת מיצרים. איראן שלחה את ילדיה להתפוצץ על המוקשים שלאורך הגבול, ואימהותיהם השכולות צהלו לנוכח מות-הקדושים של פרי-

בטנן והזדרזו ללדת אוגדות חדשות של מתאבדים. לכל אם איראנית חולק צרור בן שני מפתחות - ירוק ואדום - שאחד מהם ענדה על צווארה, ואת השני מסרה לבנה הקט בצאתו למערכה שבה יותז לגן-העדן. מזרקה של מים אדומים הוצבה בכיכר טהרן, וה"דם" שקלח ממנה ללא הפסקה ניבט מעיניהם של חיילי אללה.

בשכונת בקעה שבירושלים צוירו על הכתלים צלבי-קרב ליד הכתובות "מוות לאשכנזים" ו"עורו הספרדים". לקראת הבחירות של '81 גאתה האיבה העדתית לכדי מרד מזרחי בוטה ולוחמני. במועדון צוותא בתל-אביב התכנסו אינטלקטואלים לדיון מדוכדך שכותרתו: "ארץ-ישראל העובדת - בדק בית", בידיעה שכבר איחרו את המועד; איזה בדק בית, מה בדק בית? הרי עצם הדיבור על "ארץ ישראל העובדת" היה עכשיו תמצית האנאכרוניזם הממלמל אל עצמו. הישראלים החדשים לא הלכו לדיונים בצוותא; הם הלכו לבורסה, ולחנניות לממכר טלוויזיות צבעוניות, מכוניות יאפניות ומדיחי-כלים. קברניטי הטלוויזיה, שהיו בין שרידיה האחרונים של אותה "ארץ ישראל העובדת", כפו על הציבור את שרה'לה שרון בתכנית של "שירי אמא רוסיה בלבוש עברי", ששודרה מן הדשא של קיבוץ גבע. מיד למחרת הועמדו על טעותם. אלי תבור, שהתשלח בתכנית מעל דפי "ידיעות אחרונות", הגדיר אותה כ"אטימות והתנשאות של חניכי התרבות המערבית, המשוכנעים בתום לב שהתרבות שהם מוצריה, היא נעלה ועדיפה על זו המזרחית, המפגרת והפרימיטיבית בעיניהם". ולהשתלחותו של תבור הצטרפה מעט אחר כך, ערב הבחירות, הגדרתו של בגין את הקיבוצניקים כ"מילניוברים מתנשאים".

צעירי תל-אביב המשיכו להשתכשך בבועת תלישותם הפאנקיסטית. "אמא, אני לא רוצה להיגמל", ייבבה להקת "הקליק"; "ארץ, לא נולדתי חייל, נמאס לי להיות נתין שלך, רוצה לגמור את הסייט, הטרופ היה איום". רמי פורטיס הצטווה כדרכו (ואיתו להקת "כרומוזום"), דורון אייל (שהתנאה בתואר "שולץ האיום") הקריין סרטים קצרים של חולניות מסוגננת, וצמד המוזיקאים אילן וירצברג ושמעון גלבץ הוציאו תקליט פסיכאדלי של שירי יונה וולך. אבל תל-אביב כבר לא היתה מרכז של שום דבר; תרבותה טופלה בהרחבה בעיתונים ושודרה לעייפה ברדיו רק משום שאנשי-התקשורת היו חלק מאותו מיליה. מחוץ לבועה, נמכרה קלטת-הבכורה של זוהר ארגוב, בן לילה, ב-200 אלף עותקים.

9. הזונה הגדולה מבבל

אילנה צוקרמן, שראיינה את יעקב שבתאי ברשת א' אחרי בחירות '81, שאלה אותו מה דעתו על התהליך שעוברת החברה הישראלית. "הדבר הזה", ענה שבתאי, "מעורר בי חלחלה ומדכא אותי מאוד. אני נבהל מהפרצוף של הברוטאליזציה, של הוולגאריזציה, של אי-הנאורות ושנאת-התרבות שהולכת ומתפשטת בארץ. היא הפכה להיות חלק מהבון-טון של הארץ, וזה מפחיד מאוד. אני חושב שאלה הדברים המאיימים על עתיד הארץ. זה דבר שעלול להביא לחורבן המדינה". הוא מת כמה ימים אחרי הראיון.

בכיתו היפואי, עם תרני הסירות בחלון, ישב דן בן אמוץ והתכתב עם משה קרוי השוהה באוסטרליה. קרוי שלח לו את כתב-היד של ספרו השני, "הוכחות לוגיות לקיום הנשמה", ובן אמוץ טרח על התקנתו לדפוס והוצאתו לאור, כפי שטרח על ספרו הקודם. אבל הספר החדש נכתב, כאילו,

על ידי אדם אחר. קרוי גילה את הנשמה. משהו מיסטי הסתנן לכתיבתו, למרות שהעניין גובה עדיין בלוגיקה ראציונאליסטית שעשתה אותו "כשר" פילוסופית. בן אמוץ התקשה לבלוע את הצפרדע, וכשפירסם את הספר, עשה זאת לא בלב שלם. עם או בלי "הוכחות לוגיות", הנשמה, לבן אמוץ, היתה סתם קוץ בתחת.

אחרי שחרש את הארץ מאות פעמים עם המופע "מעל ומעבר", העלה עכשיו עודד תאומי מופע-יחיד חדש, מיסטי אף יותר מקודמו, ששמו "אותות ומופתים". תאומי סיפר לקהל על מסע שערך במערות-צדיקים בצפת (שבאחת מהן נגלתה לו רוחו של ר' יוסף קארו), לאחר שאביו המת הופיע בחלומו בדמות קוקיה שהגיחה משעון-קיר וצייצה את המשפט "ציפור פתאום תבוא". כשהתעורר מחלומו, התחוויר לתאומי שהמסר החבוי בציון-הקוקיה נחשף כשדוחסים את המשפט לראשי תיבות. משהו, או משהו, מחכה לו בצפת, ועליו לקום וללכת לשם, יקרה מה שיקרה. תאומי גייס את כל כשרון-המשחק שלו כדי לגלם את הדמויות המוזרות שנקרו במסעו, והוא עשה זאת טוב כל כך, עד שרבים מן הצופים תהו אם הסיפור סיפור-אמת או המצאה. היו שחזרו בתשובה בעקבות ההצגה. רון קולטון, המוזיקאי שליווה את תאומי, הפך אף הוא לתלמיד-ישיבה במהלך סיבוב-ההופעות. תאומי, שנחרד מכך שבלי להתכוון דחף ישראלים אל הדת, הוריד את המופע בשיא הצלחתו.

תהפוכה רליגיוזית פקדה את הצייר משה גרשוני. עד שנת 81', היה גרשוני אמן מושגי, מינימאליסט שכלתן של רישומים בקו אנין על ניירות כמעט ריקים. והנה, כנחשול פתאומי של התמוטטות-עצבים, השתנה הציור של גרשוני לבלי הכר. כורע על ארבעותיו על רצפת הסטודיו, מרח גרשוני את בדיו במערבולות טרופות-דעת של אדום וחרדל, כילד הטובל בהפרשותיו. אבל דווקא מתוך הירידה הזאת אל תשפוכות הגוף, דווקא מתוך אותה משחת-צבעים שנראתה כקיא, צואה, דימום וזרע, הפיק גרשוני איכויות אקסטאטיות של תפילה. מגן-דוד וצלב שובצו בציורים. בין קילווי-הרפש ובוץ-השפופרות חרת גרשוני פסוקים מהסידור. "והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו", כתב לרוחב אחד הבדים הגואשים, כפראנקיסט המבקש גאולה דרך הביבים.

"יסורי איוב", מחזהו של חנוך לוין שהוצג כהמשך ל"הוצאה להורג", הסגיר עובדה מכרעת, שנרמזה במחזותיו הקודמים ושהתגלתה עכשיו במלוא החדות. לוין, הובהר ב"יסורי איוב", רואה את העולם בעיני נוצרי. גסיסת איוב ביסורים, כשמוט-ברזל תקוע כשיפוד בישבנו ומוקיונים סונטים בו בשמחה לאיד, היתה רמיזה שקופה לסצנת הצליבה של ישו; הטכניקה הבימתית של "יסורי איוב" היתה מחווה ברורה למחזות-המוסר והמיסטריית הנוצריות של ימי-הביניים; והתיעוב שהובע במחזה כלפי מנת-חלקו של האדם, הייאוש המוחלט מהעולם הזה, הזעקה העקרה כלפי שמיים - כל אלה חפפו לחלוטין להפניית-הגב אל העולם, שהורתה בגנוזים ומיצויה בנצרות. שנה אחר כך, כשהעלה לוין את "הזונה הגודלה מבבל", הוסר סופית כל ספק באשר למקורות-היניקה של הטרילוגיה; עצם שמה של ההצגה, שלח את הצופים לפרק י"ז בחזון-יוחנן, ועלילת ההצגה, שהציבה במרכז שטן בדמות אישה ושוויון-ערך בין חיים למוות, היתה נוצרית במהותה יותר מכל מה שנכתב בישראל לפני או אחרי כן.

לא רחוק מביתו של רוטבליט בשכונת אבו-טור בירושלים, פתחו ישראלים שחזרו מפונה קומונה טאנטרית בנוסח אושו, ולידה מסעדה ששמה "זורבה הבודהא". ברחבי הארץ נערכו מאראתונים פסיכולוגיים של ארגון ה-EST, שמייסדו, וורנר ארהרד, התחיל את דרכו בין הבריות - כמו ריימונד שנטרליב, מייסד האימן - כמוכר אינציקלופדיות. "מה שישנו ישנו, ומה שאיננו איננו", גילה ארהרד לבאי-המאראתונים את החוכמה העמוקה שאולי נטל אותה במשיכה מפארמנידס, ואולי חצב אותה מלבבו. "האנושות", הכריז, "נמצאת עכשיו על סף מוטאציה פסיכו-פיזיולוגית שממנה יצמח זן חדש של אדם: נשגב רוחנית, נעלה מן החומר ופטור מנורמות-המוסר של העבר". מלחמת לבנון שפרצה באביב '82, ושתקעה את צה"ל לבוץ סמיך יותר מציורי גרשוני, לוותה בניתוח אסטרונומי שוטף בעיתונים. "מארס הקרין זווית דיסהרמונית על ונוס", הסביר אחד העיתונים את המצב המזופת בין ג'וניה להרי השוף.

לזבולון המר נמאס. בתוקף תפקידו כשר החינוך, מינה ועדת חקירה בין-משרדית בראשות ח"כ מרים תעסה-גלזר "לעניין הכתות המיסטיות בישראל". הוא היה מבוהל, והוא לא היה היחיד. באיחור של שנים, כדרכם של נבחרי ציבור, גילה המר סוף-סוף עד כמה רחבה התופעה האמורה. הוא לא הקים את ועדת-החקירה כדי להבין את הכתות; הוא הקים את הוועדה כדי ללחום בהן ולשרשן מן הציבור, כיהודי הנאמן למורשתו. אבל דאגתו מהכתות הסתירה מעיניו את מה שכבר התחיל להתחולל בתוך היהדות עצמה. "העידן החדש" פנים רבות לו, והסחף לכיוון המיסטי-גאולי, תוך חזרה לאוקולטיזם, ללחשים ולקמעות, התרחש לא רק בקרב תחליפי-היהדות. הוא התרחש בבית פנימה.

בבודהא גאיה שבהודו, כתבה ריין שייך מכתב הביתה ביד רפה. "אני כותבת עם חוס, אמא. לא הייתי מאושרת בהודו, רק בהימליה התאהבתי, ועכשיו, תשושה, אני מחכה כאן לנס ההתחזקות. אני אוהבת את המקום, איך האלוהים זימן טבע, טבע, המון טבע". היה זה מכתבה האחרון. היא מתה מצהבת, והיא בת 46. חבצלת חבשוש, 34, התאבדה. יונה וולך, 40, גססה מסרטן. אבל לא בשלהן תיזכר 1984, וגם לא בשל בהלת תשמ"ד שהעסיקה באותה שנה את האסטרונומים, את הנומרוולוגים, את כלי-התקשורת ואפילו את המר, שהציע להעביר את רוע-הגזירה על ידי שינוי סדר האותיות; אם היתה 1984 ציון-דרך בתולדות הישראליות, הרי זה משום שזו השנה שבה קמה מפלגת ש"ס.

פרק ג: על ספסל בחדר המתנה

1. העניינים מתפוררים

הכלכלה הישראלית הגיעה ב-84' לסיחורר המצדיק אשפוז בכפיה. האינפלציה השנתית התקרבה ל-400 אחוז. המשק שותק. אבדה תחושת היציבות ההכרחית לכך שהאזרח ירגיש שיש לו מדינה, ושהיא

מתנהלת. הזמן כרצף המוליך מן העבר אל ההווה ואל עתיד שאפשר לבנות עליו, רוסק לעכשוויזם מבוהל. כל יום נחוזה במנותק, כבעולם-החי, ללא כל אפשרות לצפות או לתכנן. הפרספקטיווה צומצמה לחתירה אל ארוחת הערב; מה מחר? אלוהים גדול.

היתה זו קרקע פוריה למגמות איראציונאליות. השיר ההוא של ייטס ("העניינים מתפוררים, כבר אין מרכז, אנארכיה פושטת" וכו'), נחוזה עכשיו בישראל בכל בית-אב. כשהעניינים מתפוררים ואין מרכז, אל מה יפנו האנשים, אם לא אל מקורות-סמכות חליפיים, איראציונאליים במוצהר. אם יש צדיק זמין בעיר, יפנו לעצתו. אם אין, ילכו להשטח על קברו של בר-יוחאי או רבי מאיר בעל הנס ויעלו ירושליימה, לסתום סדקים בכותל. יתנו קולם בהילולות ובתעניות, בתיקון חצות או ב"תיקון הלב" (כפי שקרא פנחס שדה לספר שהוציא זה-מקורב, ובו מבחר מעזבונו של ר' נחמן מברסלב). ואם היהדות זרה לעולמם, יש מיסטיקה נוכרית בשפע; אגודות, כתות, ספרי "עידן חדש". ימצא כל סדן פטישו.

"חניכה לאמת", ספרה של אליזבט הייך ובו ידע אזוטרי מגלגולה הקודם כבת-פרעה, תורגם לעברית ונמכר בכמה מהדורות. גורו מהרג'י, 27, הופיע בפני מאות חסידיו הישראלים בקאנטרי-קלאב של תל אביב. ב"פורום" - סדנת תקשורת שהחליפה את סדנאות ה-EST - למדו אלפי המשתתפים "להשתחרר מן העבר ומן העתיד הצפוי מראש" (כאילו היה עדיין, בימי אינפלאציה אלה, "עתיד" בר-חיווי מעבר לשעתיים הבאות בחיין). קבוצות של כת ה"אנאנדה מארגה" התאספו מדי סוף-שבוע בחיפה ובוואדיות שונים בגליל.

בחירות '84 הסתיימו בתיקו. סוף תקופת בגין היה גם סוף העידן הפוליטי שבו נדרשו הישראלים לבחור בין שתי דרכים. ממשלת האחדות הלאומית שהקימו שמיר ופרס, הוטלאה מפיסותיהן של מפלגות חסרות מכנה משותף, שהושבתן סביב אותו שולחן קטלה מראש את הסיכוי למימושו של קו מובחן. צבע כל אחת מכנפיו של מאוורר בצבע משלה, ואז הפעל אותו - ותקבל אפור אחיד. מעתה לא נתפסה הממשלה כהנהגה, אלא כהנהלה גרידא, כאילו היא רשות מוניציפאלית בקאליבר כלל-ארצי. הוויתור על האידיאולוגיה, מימין ומשמאל, למען פראגמאטיזם טהור, עקר את תחושת האחריות הממלכתית שנשא עד כה הישראלי בלבו בלכתו לקלפי. הפוליטיקה הישראלית, שהיתה דמוקראטית עד '84, החלה להפוך, מנקודה זו ואילך, לליבראלית; ההבדל התהומי בין דמוקראטיה (המכפיפה את היחיד לשלטון-הרוב הממלכתי), לבין ליבראליזם (התופס את המדינה כסתם מקבץ של יחידים או קהילות), טושטש מאז בחירות '84 באורח בלתי הפיך.

מאמצע שנות ה-80 ואילך, שוחרר הישראלי מהתביעה להצביע כישראלי. ישראלים רבים יותר ויותר, ממערכת-בחירות אחת לחברתה, יצביעו עבור עדתם, איגודם המקצועי או מחוז-מושבם, עד שבשנות ה-90 יגיעו דפוסי-ההצבעה לאטומיזאציה של מפלגות אתניות (מזרחים, רוסים, אתיופים, רומנים), מפלגות-קאנטון (יו"ש, הגולן, הנגב), מפלגות-גילדה (שכירים, נהגי-מוניות, מהמרי-קאזינו) ושאר מפלגות-אינטרס (גימלאים, נכים, גברים מוכים). "מצעה" של כל אחת ממפלגות אלו יכיל סעיף אחד בלבד, הפונה לקהל-יעד. הליכוד והמערך יקטנו, ואופיין ימוסמס עד שהבחירה ביניהן תהא כבחירה בין מים פושרים בכוס למים פושרים בספל.

2. יורדי מרכבה

המונח "פוסט-ציונות" טרם הוטבע אז, וגם המושג הכללי "פוסט-מודרניות" - שהפוסט-ציונות אינה אלא ביטוי מביטוייו - היה עדיין בבחינת שמועה בלבד. בעל המונח, ז'אן פראנסואה ליוטאר, פירסם ב-84' את הספר "מהו פוסטמודרניזם?", שבו טען שההיסטוריה כבר הגיעה לקיצה. אין יותר היסטוריה עולמית, רשמית, אלא רק סיפורים ("נאראטיווים") שמספרת כל קהילה לעצמה כדי להמציא את זהותה. ה"מציאות" הפוסט-מודרנית היא קליידוסקופ של סיפורים; הטה את הקליידוסקופ לכאן - ותקבל מיגבש רגעי של משמעות-ארעי; הטה אותו שנית - ותקבל סיפור אחר.

המשכילים הישראלים המזדרזים להתעדכן, שהחלו לגלגל את המונח הטרי, לא השגיחו בזיקתו ההדוקה למשיחיות המילנארית. כשכלתנים קרירים, מתוחכמים, הם היו מחוסנים, כביכול, מהוויית "העידן החדש". אבל האתוס הפוסטמודרניסטי שהם אימצו, לא היה למעשה אלא גילום נוסף (ארוז, כמובן, בז'ארגון חלקלק ומתעתע) של אותה הווייה עצמה. הפוסטמודרניסטים רצו בקץ ההיסטוריה. תחושת ה"פוסט" שהם ביקשו לקדם, היתה נפנוף-פרידה למפעליה של תרבות המערב. הם לא פרשו מן התרבות כפי שעשו המיסטיקנים וילדי-הטבע של "העידן החדש"; הם פשוט חדלו לקחת אותה ברצינות. הם תפסו אותה כנשף-מסיכות, כפסולת למיחזור, כקארנאוואל רלאטיוויסטי של "סיפורים אפשריים". הם ניסרו את הענף שעליו ישבו, והמוזר היה, שהם עשו זאת בידיעה ובלב חפץ. כילדים המפרקים שעון או רדיו למען הפירוק עצמו, ניגשו לפרק לגורמים את כל המכלולים של העבר. את ההיסטוריה. את הלאום. את המדינה. את "הסיפור הציוני". את הישראליות.

150 אלף איש נסעו לעיירה נתיבות ב-85' כדי לפקוד את קברו של הבאבא סאלי. העיירה היתה לשוק של קמיעות, סגולות ומזכרות. לתופעה הזאת, שהתקיימה עד כה מחוץ ל"סיפור הציוני", היה עכשיו נציג בממשלה. הרב יצחק פרץ, שר-הפנים מטעם ש"ס, השמיע ממרום-כסאו אמירות שביטלו את המרחק בין נתיבות לבין קריית הממשלה. כשנהרגו 21 תלמידי בית-ספר מפתח-תקווה בהתנגש רכבת באוטובוס שהסיעם בצומת הבונים, הכריזו השר שהאסון קרה בגלל חילול שבת. הסערה הציבורית שקמה כנגד הכרזתו זו, רק עודדה אותו לשלוף משרוולו הכרזות נוספות ברוח זו חדשות לבקרים.

המיסטיקה היהודית זכתה לחיים חדשים בציבור הדתי והחילוני כאחת. האנשים רצו כשפים. רצו פתרון-בזק בלחש-נחש. 22 אותיות האלף-בית, מילאו עכשיו דפים ופנקסים בחישובי קיצין על פי גימטריה, נוטריקון ודילוגי-מלים קצובים בפרשיות-תורה. פוסקי-ההלכה הליטאים הרשימו את ציבור הניאו-יהודים פחות מכל "צדיק" או "מקובל" שצץ בשטח. ה"התחברות למקורות", שסחפה ישראלים חסרי מושג בסיסי ביהדות, התבטאה רק אצל בודדים מהם בגילוי-עניין בטקסט התורני, התלמודי. הם פסחו עליו וקפצו היישר אל הנוצץ והמלהיב: אל הספירות, אל השכינה, אל מלאכי-שרת וגלגלי המרכבה, אל להטוטי נומרולוגיה, אל אקרובאטיקה בשמות-הקודש. רבים מהם רכשו את ספר הזוהר והציבוהו בסלון-ביתם מבלי לקרוא בו כלל. הספר לא נועד להיקרא; הוא שימש כאובייקט מאגי המפיץ "אנרגיה חיובית" על סביבותיו, וברבים מהבתים בהם עמד, עמדו גם מפיצי-ויבראציה אחרים: חרוט-קריסטאל, מחצב נדיר, ביצת מתכת או פסלון של שיווא. ב"עידן החדש" הכול הולך.

בין ה"מקובלים" החדשים, הגיע לירושלים דייוויד כורש, מנהיג הכת הנוצרית "הר כרמל", שהכיר את המיסטיקה העברית הקדומה של "יורדי מרכבה". בהגיעו לירושלים, הוטס, לטענתו, ב"מרכבה"

המתוארת בחזון-יחזקאל. "היתה זו חללית", סיפר לחסידיו כשחזר לאחוזת הכת בוואקו, טקסאס, "שטסה על ידי השתברות קרני-אור. נלקחתי מעבר למערכת-אוריון, עד לאלוהים, וגיליתי שאלוהים הוא בוראה של תרבות קדומה שהתקיימה לפני העולם". ככל נביא-מילניום, הכין כורש את חסידיו ליום-הדין, שעל פי חישוביו צפוי היה להתרחש בשנת 93'. ביום-הדין, הודיע להם, יהיה עליהם להתאבד ולהמריא למלכות-שמייים.

3. גברים בחזיות

אל יישובי "העידן החדש" שבגליל המערבי (יודפת, הרדוף והררית), נוסף ב-86' יישוב של אנשי כת האימן. למעשה, קיבלו יישוב מן המוכן; מעלה-צביה היה קיבוץ שהתפרק וננטש. כשהגיעו אנשי האימן ליישוב-הרפאים, ניגשו ללא שהות לשוות לו חזות המרחיבה דעתו של אדם. את בריכת הניקוז העזובה הפכו לבריכת נוי. במרחבים שבין הבתים הציבו פעמונים ומזרקות. בבניין שהועידו לפגישותיהם התנגנה מוזיקה משרת-נועם והיתמר ניחוח קטורת. על גג הבניין הותקנה "אנטנה לקליטת מהויות".

מכל הכתות הפעילות בארץ, לא היתה כת שהותקפה ככת האימן בדו"ח תעסה-גלזר, שפורסם ב-87', חמש שנים לאחר הקמתה של ועדת-החקירה. לגבי שאר הכתות, היה הדו"ח עוין למדי, כצפוי; אבל בהגיעו אל האימן, הפסיק לרטון והתחיל לנהום. האימן הוגדר בדו"ח כאירגון טוטאליטארי, ומשנתו של "ליאו", המנהיג, רוטשה בדו"ח ללא רחם. היא הוצגה כבלבול-מוח מעורפל במתכוון - ספק שרלטנות ספק נוכלות - וכהתהדרות נלעגת בנוצות מדעיות ופילוסופיות שאינן אלא גיבוב מדהים של אמירות סותרות. למקרא 150 עמודי הדו"ח שדנו באגודתם, התיישבו אנשי האימן וכתבו מסמך-תגובה בן 63 עמודים, שבו הגדירו את דו"ח תעסה-גלזר כ"פרוטוקולים של זקני ציון".

המחצית השנייה של שנות ה-80 הביאה לישראלים מחפשי-האוריינטאציה את סדנאות ה-"I am" של פט גרוב. גרוב, יליד דרום-אפריקה, פיתח את שיטת-הסדנאות שלו אחרי שנים של שוטטות בהודו וקריאת ספרי-הגות. לקח קצת בובר, מעט היידגר, קורט זן-בודהיזם, ויצר לו עיסה משלו. העובדה שבצעירותו התפרנס גרוב ממכירת אנציקלופדיות - כמו ארהרד מנהיג ה-EST וכמו ליאו מנהיג האימן - מלמדת שמכירת אנציקלופדיות היא מסלול-קידום שכל המסיים אותו ינהיג בבגרותו איזו כת. העניין מסתורי כחיים עצמם, ומשהתחלת להרהר בו, אלוהים יודע כמה שעות יעברו עליך בבהיה בקיר שממולך כשקמט מטופש חוצה את גבותיך ובקפה שלך שוחה יתוש. על כל פנים, הסדנאות של גרוב היו להיט ברחבי הארץ. לא נערים תועים ומחוששים נהו אל ה-"I am", אלא מצליחנים ומשכילים, בני 40 ו-50 עם ילדים בגיל תיכון או בגולני. לחלקם היה זה, אולי משבר אמצע-החיים, לחלקם - סקרנות, לחלקם - רצון לחוות דינאמיקה עזה יותר מנופש בערד. צורת ההנחיה של גרוב היתה, אכן, עזה מאוד. הוא התרוצץ על הבמה, הילך כמרקד, צרח, גידף, המם את הקהל, תיבל את משפטיו ב"בולשיט", "פאק" ונימוסי-שולחן דומים.

"אתם תקועים. מבוזבזים. חיים בפירצה שבין החלום שעליו ויתרתם לבין המציאות האפורה", חבט בשומעיו. "תפסיקו לשחק את הקורבן. תפסיקו לחקות את המאניירות של ההורים שלכם. תתחילו להיות מודעים לכוח שיש בכם". הוא הורה למשתתפים לעמוד איש איש במקומו וכיבה את האור באולם. "געו בשק הכאב שלכם", אמר להם. "מששו אותו. הרגישו את גודלו, כמה ליטר של כאב יש בו, איזה צבע יש לו, איזה ריח". הם מיששו, שקלו וריחרחו את שק-הכאב שבגופם, עד שחלקם החלו לפרקס באי-שליטה, על סף חרגון חושים.

התרגילים שבסדנה שברו את המחיצות בין אנשים שנכנסו לשם זרים, ובמחי-פקודה נצמדו זה אל זה, חבוקים ומלוטפים. הם הוחזרו אל גיל הגן. פיזו, צווחו כדרדקים הבועטים במי-שלולית, מירפקו זה את זה והלכו מכות בצחוק. חולקו להם משטחי פלסטלינה ועליהם שישה גפרורים, שמהם היה עליהם לבנות ארבעה משולשים. המוכשרים שפיצחו את המשימה (הפתרון הוא פיראמידה), ניגשו אל שולחן המדריכים, קיבלו מחמאה ונשלחו לעודד את המתקשים. הם פוצלו לצמדים שבהם גילמו תפקידי הורה וילד (היו שנשברו בקטע זה מגודל חשיפת הרגשות, והתייפחו אל חיק "אביהם" או "אמם"), וכדי לחזור לעליצות, הכינו הגברים מופע-מחול כשלעורם רק תחתונים וחזיות (שהנשים פשטו מעליהן ומסרו להם, כנהוג בין מכרים אינטימיים השוהים יחדיו כבת-חיים בת כך וכך שעות); הנשים, מצידן, התחפשו לגורילות והעלו גירסה חנינית של הסרט "קינג קונג".

תמיד נחמד להתפרק קצת, לשחרר קיטור, להימצא בסיטואציה אשר בה מותר לך, נגיד, למשוך פתאום באוזן של האיש שלידיך, או להפוך עליו עוגה. אך בעולם האמיתי, מחוץ לגן-המבוגרים של ה-"I am", פרצה עכשיו מחלת-המין של המאה, ונפרשה כצל קודר, משבית שמחות. מנות הדם בארץ, כבחור"ל, נבדקו כולן מחשש שחלקן נגוע באיידס. הפחד מהמגיפה החדשה החזיר את אוירת המאה ה-14, המאה של המגיפה אשר קצרה כל איש שלישי בין אוכלוסי אירופה. רכוב על סוס שחור, יצא מלאך המוות שוב לדהור בין עיר לעיר, כשאור כסוף בורק בלהב-חרמשו.

4. כמו כלב מוכה פרעושים

תחושת-הקץ היתה פניית-פרסה מן המתירנות קלת-הדעת של שנות ה-60-70. היחס העורג אל "אמא טבע", שאותו ירשו שנות ה-60 מהדוקטרינה של רוסו, נראה עכשיו נאייווי להחריד. כמו רוסו, האמינו ילדי-הפרחים וספיחיהם ב"טבע" חד-צדדי, מקסים. אבל לטבע שני צדדים, הזכיר נגיף ה-HIV. הוא גחמני, זורע מוות באותה קלות שבה היא מייצר חיים, מוחץ אותנו כל אימת שמתחשק לו לגהק; והוא עושה זאת לא מפני שהוא "נגדנו". הוא לא נגדנו ולא בעדנו, הוא פשוט אדיש לקיומנו האפסי, שאינו יקר לו יותר מקיומה של חזזית-הסלע או מבאקטריה במעי קיפוד.

התרבות היתה זקוקה לאיידס כדי שהעולם יחזור וייאחז בה. הקידמה הטכנולוגית שבזתה בשנות ה-60, התגלתה עכשיו ככתובת שפונים אליה גם כפויי-טובה גמורים. טכנולוגיה, נזכרו כולם, היא לא רק מפעלי כלי-נשק וזיהום-אוויר; היא גם התרופה העשויה להצילך, שעל מציאתה טורחים מעל למיקרוסקופ גניפולוגים בחלוק לבן, האוחזים בכפת-ניילון את מבחנת תקוותך. האיידס לא בלם את

"העידן החדש"; במובנים רבים, הוא העצים אותו; אך הוא שינה את צביונו. העליצות החושנית-סאמאנית הומרה בקדרות נפחדת. הדגש הוסט מן הקוטב המזרחי-פאגאני אל הקוטב הנוצרי-אפוקאליפטי.

אבירי האהבה החופשית לסוגיה, שהוגדרו עכשיו כ"נשאים" וכ"קבוצות סיכון", סיפקו למטיפי-הדת קרדום מושלם לחפור בו. רבנים בארץ ואוואנגליסטים בארה"ב יכלו עכשיו להתלהם כאוות נפשם ולצטט פסוקים על סדום ועמורה, בבל, נינווה ותועבות מצריים. הימין האמריקאי שהעלה את רייגן, גדל בהתמדה, נהה אל הנצרות, אל ניאו-שמרנות ריאקציונרית. מטיפים ומרפאים ברוח-הקודש ערכו כנסים המוניים שבמהלכם פקחו עיני עיוורים, הקימו נכים, הושיעו חולי-סרטן ושמו יד על בטן-עקרות. ארץ הרוקנרול היתה למקהלה של גוספל, והרוקנרול עצמו נרתם לכנסיה; אותם מקצבים סוחפים ששירתו בעבר תכנים בנוסח "Come on baby, light my fire", שירתו עכשיו תכנים בנוסח "Jesus, I can see the light". פט רוברטסון, מטיף-הטלוויזיה רב-ההשפעה, הציג עצמו כמועמד לנשיאות ארה"ב. מסע הבחירות שלו ב-88', אף כי לא נגמר בנצחוננו, סיפק עדות ברורה לכך שהאוואנגליזם כבר כבש אוכלוסיית ענק.

בישראל היו עכשיו 3000 "יהודים משיחיים", שהאמינו בישו וציפו לבואו, למרות שלא המירו את דתם. הם היו אוואנגליסטים בלי להיות נוצרים (שילוב מוזר כמעט כמו השילוב המפורסם של צמחונים אוכלי דגים), והמיסיון שהם ערכו ברחבי הארץ די בילבל את השומעים; הברית החדשה, אמרו, היא חלק מהיהדות, ויהודי שלם הוא יהודי המקבל את הכתוב בה. חברי הכת הניו-יורקית "אחוות ישו", בראשות תומאס פטרסון, הגיעו לירושלים וחיכו ליום-הדין. פטרסון, כזכור, הודיע אחרי מלחמת ששת-הימים שיום-הדין יפרוץ בירושלים ב-14 במאי '88. הם באו בתחילת החודש וספרו את הימים. ה-14 במאי היה דראמאטי כמו שקילת שקית בוטנים בקיוסק. פטרסון נבוך מעט בסוף היום, אבל חזר לחישוביו ומצא בהם טעות.

בשדות-חיטה שונים בדרום-אנגליה הופיעו צורות גיאומטריות מעגליות וקוויות שרק ריבוננו של עולם ידע מי שירטט אותן ולשם מה. לא מקצרה יצרה את הצורות הללו; השיבולים לא נקצרו אלא שכבו כבושות לקרקע כשסביבן זקוף שאר השדה, הממסגר את הצורה שהוטבעה בו. מטאורולוגים ניסו להסביר זאת כ"מערבולות טבעתיות של זרמי אוויר", אבל ההסבר הזה נשמע קלוש לנוכח הסימטריה המשוכללת של אותן צורות, שהתפרשו על חמישה-שישה דונאמים, ולנוכח העובדה שבשולי אותן צורות הופיעו האותיות DD. האם נחתו שם צלחות מעופפות? ביפאן ביצעו מדענים ניסוי-הדמיה של התופעה, והעלו חרס. התקשורת העולמית היתה כמרקחה. יצאו ספרים גדושים בהיפותזות. מתימאטיקאים הוכיחו שהצורות הנ"ל בנויות על פי נוסחה שאין לנו כלים להתמודד איתה. הפארלאמנט הבריטי דן בכך, וגם משפחת המלוכה הכניסה את ראשה לסוגייה הטורדנית.

תנועות "עידן חדש" שונות התאספו בו-זמנית ב"מוקדי כוח" ספיריטואליים ברחבי העולם ביום שהוכרז כ"התלכדות הרמונית", לציון התגלותו החזויה של האל האצטקי קוואצאלקוטל, האמור לנטרל את הארמאגדון. בשווייץ עמדו חברי כת "מסדר מקדש השמש" סביב עמוד שסימל את טבור-העולם, ובחשכת הלילה שסביבם ריחפו גיצי המדורה שהם הבעירו כסימן לאש של יום-הדין. נשמותיהם,

האמינו, הן גלגול נשמותיהם של האבירים הטמפלרים. האש שתכלה את העולם, לא תכלה אותם; ביום-הדין הם יילקחו בחללית אל סיריוס, שם יחיו כישויות אווריריות בנוסח ישו. יותר ויותר אמריקאים החלו לפנות לעצת "מתקשרים" למיניהם במקום לפנות כבעבר לפסיכולוגים. בדידות? בריאות? קריירה? בורסה? לכל שאלה תשובה, צריך רק לתקשר עם החיזור שעל הקו. חמישית מתלמידי התיכון במערב-גרמניה - הודיע סקר עדכני - משתתפים בסיאנסים; עשרת-אלפים מערב-גרמנים חברים בכתות-שטן; ילדים שעברו "פסיכוזה מדיומיסטית" (ובהם, למשל, נערה שסברה כי הרתה לשטן) זרמו למירפאות בריאות-הנפש. ילדים מסוג אחר לגמרי עמדו עכשיו בג'באליה ודהישה וסקלו את חיילי צה"ל באבני המקום.

5. החברה השבויה

האינתיפאדה שפרצה בסוף '87, הביאה את החברה הישראלית לתחושת-אשם שאכלה בה כאכול החומצה את הברזל. המלחמה התנהלה בין צד החמוש באבנים ובקבוקי-תבערה לצד המגיב במרגמות-חץ, באלות-גומי ובקליעים מחומרים מגוונים ("כוחותינו עברו לתבלינים", הודיע העיתון "חדשות" כשהוחלט בצה"ל לבדוק את תועלתם של כדורי-מלח בפזיזור מתפרעים). מצבא הרואי, הנלחם בצבאות כמותו, הפך צה"ל לכוח-שיטור נלעג הדולק אחר זאטוטים בקאסבה ומטיל בהם מומים.

שני דברים הולידה האינתיפאדה. היא הולידה את ההיפרדות מהשטחים, ואת הפוסט-ציונות. אינטלקטואלים לא מעטים כפרו עכשיו בציונות והציגוה כקולוניאליזם דכאני, שנישל את ערביי-פלסטין, דפק את המזרחים, קיפח את הנשים, הפקיר את יהודי אירופה בזמן השואה וגילה יחס מחפיר לניצוליה. כור-ההיתוך הבן-גוריוני רמס, לדבריהם, את זהותם האתנית והתרבותית של כל הציבורים שלא היו חברי מפא"י. הורתה של מדינת ישראל בחטא, משום שהיא מדינת-לאום; הפוסט-ציונים קראו להפרדת הלאום מהמדינה, למען הפיכת ישראל ל"מדינת כל אזרחיה": מדינה רב-לאומית, רב-תרבותית, כמו ארה"ב. ה"סיפור הציוני" שאותו באו לפצפץ, היה בעיניהם מסכת של שקרים, שנוקמה למען הצדקת הפשע הברוטאלי של ייסוד המדינה והשתקת קורבנותיה.

היו ביניהם "היסטוריונים חדשים" כבני מוריס ואילן פפה (מוריס הוא שטבע את המונח, ב-88), "סוציולוגים ביקורתיים" ככרוך קימרלינג ואורי רם, חוקרי ספרות כחנן חבר ואורלי לובין, מבקרי אמנות כאריאלה אזולאי וחיים לוסקי ומשפטנים כאביגדור פלדמן ומנחם מאוטנר. אוניברסיטת תל-אביב היתה משלטם העיקרי, "הארץ" היה העיתון שפירסם בקביעות את דעותיהם, ומקומות כ"גלריה בוגרשוב" ומכון ון-ליר היו מגרשם הביתי. עדי אופיר, מרצה לפילוסופיה ועורך כתב-העת "תיאוריה וביקורת", היה הרוח החיה בחבורה.

הם היו גנוסטיקאים. תפיסת העולם הגנוסטית, שהולידה את הנצרות, בחלה בעולם ונכספה להיחלץ ממנו אל הטוהר המצוי מעבר לו. בעולם השפל שבו אנו חיים, הכוח הוא חזות הכול. העולם הוא טינופת, והסדרי-הכוח של התרבות (השליטה בטריטוריה, המשטר הממלכתי ורשויות-האכיפה) הם חלק מאותו זדון כולל. הגנוסטיקאים הישראלים החדשים רצו עולם לא כוחני. עולם ללא כפיית דיעה של רוב על שום מיעוט. עולם קוסמופוליטי, בו לא יישא עוד גוי אל גוי חרב, כי לאף גוי לא תהיה

מדינת-לאום חמושה. מדינת ישראל במתכונתה הנוכחית, חייבת להיבטל כדי שיהיה תוקף מוסרי לחיינו כאן. "מי שהתעוררו מהחלום הציוני", כתב אילן פפה, "יוכלו לא רק לתאר את החברה השבויה, אלא גם לתת את דעתם על החברה המשוחררת". על סף העשור האחרון למילניום, הצטרפה ערגתם של הפוסט-ציונים לערגה הבינלאומית של תנועות אחרית הימים.

6. מלחמת בני-אור

נפילת הקומוניזם ב-89' תרמה אף היא תרומה נכבדת לאווירה המשיחית. הקומוניזם עצמו, כדאי לזכור, היה מונע מראשיתו בדלק משיחי, אוטופי, שחתר להביא לקץ-ההיסטוריה ברגע שבו ייכון גן-עדן פרולטארי עלי אדמות. המהפכה הקומוניסטית ("עולם ישן עד היסוד נחריבה") לא נועדה להמשיך את ההיסטוריה, אלא לסיימה. ולמרב האירוניה, בנפול כעת הגוש המזרחי, באה ההכרזה על קץ-ההיסטוריה מצידו השני של המתרס, כשפראנסיס פוקויאמה האמריקאי הכריז שקץ-הקומוניזם הוא קץ-ההיסטוריה. הערגה לאחרית הימים היתה אפוא אוניברסאלית יותר מהאידיאות שפיצלו עד כה את העולם. הפרפרים המכושפים, מכאן ומכאן, נמשכו אל אותה נורת-להט כחולה שזרחה בה הכתובת "מילניום".

14 שנה לאחר שעזב לאוסטרליה, חזר עכשיו משה קרוי לישראל, והוא אלמן טרי, המום ומעורער. אשתו נרצחה. הרוצח היה אביה. הברגים שעוד היו מחוזקים לפני כן בראשו של קרוי, התרופפו אחרי הרצח והיו מצטלצלים על אומיהם. כבר שלוש שנים לפני כן, כשפירסם את ספרו "מעבר ליש ולאין: הראציונאליות שבמיסטיקה", היה קרוי מרוחק לאין-שיעור מן המאטריאליסט האנוכי בן ה-27 שקסם לזן בן אמוץ. את הספר הזה, השלישי במניין ספריו, כבר לא ניאות בן אמוץ להוציא-לאור עבורו. חברותם נגוזה משעה שקרוי הפך למיסטיקן. עם שובו ארצה, רואיין קרוי בטלוויזיה והדהים את הצופים בחירפוננו. הוא דיבר על מלחמת בני-אור בבני-חושך, והצופים לא נזקקו לשרלוק הולמס כדי לדעת מיהו בן-האור לדעת קרוי. בני-החושך, אמר, רודפים אותו בכל מקום, ובקרוב, תוך שבועות אם לא ימים, הם יתפסו ויחסלו אותו - אין לו ספק בכך. שבועיים לאחר הראיון, נמצאה גופתו בביתו. אם לא התאבד, הרי שיד בני-החושך היתה במותו, כפי שחזה למפרע.

בשבועות הספורים שעברו מנחיתתו של קרוי בארץ ועד למותו, לא נוצר כל קשר בינו לבין בן אמוץ. אפילו לא שלום בטלפון. בן אמוץ היה עכשיו חולה סרטן, והעבר שלו - כולל קשריו הישנים עם קרוי - העסיק אותו פחות מן העתיד המיידית של שארית חייו. משאפסו סיכוייו להחלים, החליט להיפרד מן העולם על פי דרכו הייחודית. "אל תלך חרישי אל תוך הלילה של מותך. צעק, התקומם מול דעיכת האור שלך", כתב פעם דילן תומאס, ובן אמוץ יישם זאת, חודש לאחר מותו של קרוי, במסיבת-פרידה גדולה ומתוקשרת. אחרי המסיבה נותרה לבן אמוץ רק גסיסתו. אהובתו משכבר, בתיה אפולו, חזרה אליו עכשיו וסעדה אותו בביתו היפואי, שמלאכי הנייר הדבוקים לתקרתו הלכו וניטשטשו לנגד עיניו. הרפואה הקונוונציונאלית, שהרימה ידיים בעניינו, הותירה אותו עם הריפוי האלטרנאטיווי של אפולו ועם מלמולי התפילה של שמשון מרקוס, מכר ותיק, חוזר בתשובה, שישב לרגלי מיטתו וספרון-תהילים פתוח בידיו. אפולו ציירה על בטנו ספיראלות בטוש כחול, כיסתה אותו בעלים, החוותה בידיה תנועות

שאמאניות ולחשה מיני כשפים, שאם לא הסיגו את מחלתו הרי שעכבוה, ואם לא עכבוה הרי שבאו מלב אוהב. באוקטובר '89, חצי שנה אחרי מסיבת-הפרידה שערך, מת החילוני המושלם כשמימינו ומשמאלו נוטלים אותו אל ליל מותו אדם דתי ומיסטיקני.

7. מכתבים מבית רביעי

1990 החלה להזרים לישראל נהר-אדם_מרוסיה ומאגד-המדינות של ברית-המועצות-לשעבר. רוב הבאים לא היו ציונים. זיקת רובם ליהדות - כתודעת-לאום וכמורשת - היתה שטחית, שלא לומר קלושה. הם לא "עלו" לישראל אלא היגרו אליה. קשיי הקיום ברוסיה המתפרקת דחפו אותם לארץ שהיתה, בעבורם, פשרה דחוקה: גרועה מארה"ב, אך עדיפה על גרוזיה או על קאזחסטאן. חצי מיליון אוזבקים, אוקראינים, לאטוויים ואזרבאיג'אנים נוספו מעתה, תוך שנים אחדות, לאוכלוסיית ישראל, והתיישבו על כף-המאזניים הכבדה בלאו-הכי של הציבור הפוסט-ציוני.

לא היה זה גל-ההגירה הראשון בתולדות המדינה שהתאפיין בניכורו לאתוס הציוני-ישראלי; עולי צפון-אפריקה, בשנות ה-50, התנכרו לישראליות שנכשלה בקליטתם, ומעולם לא חדלו לבוא חשבון עם ילידי הארץ. אבל הניכור של הבאים מרוסיה, היה הרבה יותר מופגן ועקרוני, משום שלא נבע מרגש-נחיתות אלא מרגש-עליונות. ישראל, מבחינתם, היתה פרובינציה לבנטינית, ישימון-תרבות, מדינת עולם שלישי. נסים אלוני, שבאחד ממחזותיו כינה את ישראל "רפובליקת-בנות באפריקה המשתחררת", קלע לדעתם. הם באו לא רק עם מיטלטליהם, אלא גם עם התיאטרון והספרות שלהם, שנעקרו ממוסקווה ונשתלו בתל אביב ללא כל כוונה להתאקלם כאן.

כאותם אמיגרנטים רוסיים שברחו ממהפכת 1917 והמשיכו לנהל את חיי-תרבותם ברבעים משלהם בברלין ובפאריס, סברו אף הם ששפת-המקום אינה נחוצה להם, ושתרבותנו הדלה אינה שווה את טרחתם. הם הוציאו עיתונים ברוסית, הדפיסו ספרים ברוסית, הקימו להם מפלגה וניהלו את דיונם הפנימי כקהילה אוטארקית שאינה נוטלת מסביבתה ושאינה מעניקה לה. ובימים אלה של "רב-תרבויות" פוסט-ציונית, כשרעיון כור-ההיתוך הוקע כחטא לא-יכופר של דור המייסדים, לא נתפסה התבדלותם כסכנה לשארית הסולידאריות שאיחיתה עוד איכשהו את קרעי הישראליות. החברה הישראלית לא באה לרוסיים בשום דרישה רצינית להשתלבות במצע-זהות מאחד, משום שהיא כבר לא דרשה זאת מעצמה.

"יש לי חלומות על מות האימפריה. יש לי חדשות על מות האימפריה. כי יום-הדין עומד על סף הדלת. אני רואה איך נעלה בסערה אל השמיים, האדמה אז תיבקע, הו, הורה, המולה, והתזמורת תנגן על הר-הבית, והכרובים יתנו קולם במקלה". התקליט החדש של רוטבליט, "מכתבים מבית רביעי", הביע השלמה נואשת עם חורבן המדינה. "מסימטאות-העיר ומגדליה, שרידי היופי של מלכות מתה, זו עיר-שלם השבויה בחצאיה, עם השבטים הנלחמים על גווייתה. נרות דולקים בכנסיית-הקבר, שם השליחים איבדו את הבשורה. אני חטפתי על הראש מאיזו אבן, וגם שתיתי מבקוק-התבערה".

ליד מצפה-רמון קיבצה אריקה קנולר, 73, פסיכולוגית קלינית, קומונה ספיריטואלית שעסקה בטיפוח "אנרגיות חיוביות" ואהבה. האתוס ההוליסטי, האקלקטי, של "העידן החדש", הובע בשמה של

הקומונה - "שנגלה" - הניתן להתפרש הן כנוטריקון קבלי ("שורש, נפש, גוף, לבוש, היכל") והן כמלה בסאסקריט, שהוראתה "התקשרות האדם עם האינסוף". בתל-אביב ובחיפה נערכו מפגשי הכת "פיזיקאל אימורטאליטי" (אלמוות גופני), ששלושת מייסדיה האמריקאים - אשה ושני גברים שחלקוה ביניהם כבעליה במשותף - כפרו בכך שהאדם הוא בן-תמותה. "אתם יוצרים את המוות", הודיעו, "כי אתם לא יודעים אחרת. אפשר לעצור את הקוד הגנטי. אין שום סיבה הגיונית שנזדקן ונירקב. האלמוות הוא המצב הטבעי, אבל האנושות ויתרה עליו. אנחנו גילינו אותו מחדש".

ישראלים שלא הצטרפו ל"פיזיקאל אימורטאליטי", המשיכו למות כדרך כל בשר. בהלווייתה של מרים בן-אהרן, בקיבוץ גבעת-חיים מאוחד, עמדו יצחק בן-אהרון ושני בניו ליד בור-קברה, וסביבם חברי הקיבוץ וותיקי תנועת העבודה. ישעיהו, הבן הצעיר, ספד לאמו כאנתרופוסוף הנפרד מנשמה בדרכה להמשך-מסעה. "כל אותן דמויות נשיות, צעירות ובתוליות שהתחלת לכייר בשנתיים האחרונות לחייך, היו השתקפויות של כוחות האם הנושאת את גופת בנה בן ה-33, אשר זה עתה הורד מהצלב. ראיתך, מרים, בדמותה של מרים האם הצעירה הנצחית, וידעתי שאני רואה את דמותך האמיתית. הבנתי את שנות נעורי עמך, כיצד זה יכולת להוליד בלבי את סוד התחיה, את כוח-החיים הקמים לתחיה בתוך ועל ידי המוות. מי יתן ובני-אדם רבים יותר ויותר יחוו בעתיד את מעברם אל עולמות הרוח". ככה ספד לה, ובאוקראינה, בו-בזמן, טענו חצי-מיליון איש שראו את מאריה חולפת בשמים מעל ראשם ומבטיחה להם שיהיה בסדר.

8. היכוננו לביאת המשיח

39 סקאדים עיראקיים נחתו על ישראל בחורף '91 בלא להרוג נפש-חיה. ההרוג היחיד מת מפחד; רעם-נפילת הטיל ליד ביתו גרם לו לדום-לב. אבל 40 ימי האימה שעברו על ישראל, והתחושה שיד-אלוהים מעורבת בכך שהטילים נופלים על כל דבר מלבד על אנשים, העצימו הן את אווירת הקץ והן את יוקרתם של רבנים, מקובלים ומחזירים-בתשובה, שהשתמשו בנס-הישועה (שהתבלט כל כך על רקע אוולת-ידה של הממשלה ומיגוני-הניילון של החדר ה"אטום"), כדי להוכיח לכול שאין לנו על מי לסמוך אלא על אבינו שבשמיים.

"היכוננו לביאת המשיח", הודיעו שלטי-החוצות של חב"ד מיד אחרי מלחמת המפרץ. הרבי מלובביץ' לא היה עוד "צדיק" בשטח, שיש לו קהילה סגורה של חסידים. הוא היה "מלך המשיח" וחסידיו היו צבא-חילו. היהדות ידעה אמנם אי-אלה משיחים לפני הרבי מלובביץ'; שלמה מולכו, הרמח"ל, ר' נחמן מברסלב; אבל מאז הנהיה ההמונית אחר שבתאי צבי ב-1666, לא ידעה היהדות קאמפיין אישי-משיחי מפורש וגורף כל כך. כדי לזרז את הגאולה, התפרשו חסידיו מיוקנעם עד טימבוקטו, נוסעים בטרנזיט ("טאנק מצוות") שדפנותיו גדושות כרזות ורמקול על גגו. נקרה יהודי בדרכם - כרכו עליו תפילין, בירכו עמו על הלולב, גאלו עוד ניצוץ מקליפתו. שניאורסון מעולם לא ביקר בישראל. הוא המתין לשעת הכושר. הסקאדים היו הסימן; הם היו חבלי-משיח, שאחריהם אמורה הגאולה להתרחש ללא שיהוי. בברוקלין התהלכו חסידיו עם מכשירי ביפר בחגורותיהם, כדי להתעדכן בכל עת על

תנועותיו. הם חיו על המזוודות. עשרות מטוסי ג'אמבו עמדו בהיכון, להטיס אותם עם משיחם לארץ ישראל.

בהיכל הספורט יד-אליהו עמד הרב שך מול עשרת-אלפים אברכים והשתלח במדינה ובחילונייה. הקיבוצניקים, אמר, הם אוכלי שפנים ושאר טרפות. אל זרם הבאים מרוסיה, הצטרפה עליית יהודי אתיופיה: גל נוסף של ניכור, ייסורי מהגרים, עוד פסיעה במסע אל הדיס-אינטגרציה. באנגליה, לעומת זאת, נשם עכשיו הציבור לרווחה. תעלומת הצורות שהוטבעו בשדות-החיטה של קורנוול, נפתרה באותה פתאומיות שבה צצה, כששני חברים מסאות'המפטון, דאג באוור ודייב צ'ורלי, הודו שהם האחראים לתעלול. השאלה למה, לכל הרוחות, עשו זאת, היא ממין השאלות שהתשובה היחידה עליהן היא: למה לא. במשך שנים היו יוצאים עם לילה לשדות, ובידיהם קרשים, מוטות-ברזל וחבלים, מועכים שיבולים לכאן ולכאן וחותמים בשולי היצירה את ראשי-התיבות של שמותיהם הפרטיים. עכשיו עייפו מזה. הם בני 60, כואב הגב, זה לא לגיל שלהם, לסחוב קרשים הלך-חזור. וקר נורא בלילה.

9. וואקו, אוסלו, ברוקלין

שני פלמ"חניקים זכו לעדנה מחודשת ב-92'. יצחק רבין ניצח בבחירות, וס. יזהר חזר לכתוב סיפורת. אחרי שתיקה בת 30 שנה, פירסם יזהר בזה אחר זה ארבעה ספרים שבהם שב אל הפרדסים, השדות, המשעולים ופרחי הבר של ילדותו, והישראלים האחרונים שעוד יכלו להזדהות עם זה, התמוגגו מכל שורה. מצב-בריאותו של הרבי מלובביץ' התדרדר פלאים. משיח או לא משיח, האיש היה כבר בן 80 ומשהו, והגוף אמר את שלו. לחסידיו בארץ ובחו"ל, היתה זו הוכחה נוספת לקרבת מועד-התגלותו. הם תירצו את מחלתו בכך ש"המשיח יסבול בשל חטאי ישראל", והודיעו שהתגלותו תפציע ביום-הולדתו הבא.

ממשלת ארה"ב מימנה פרוייקט חדש של נאס"א לסריקת השמיים בתקווה לעלות על התדר של תרבות חוצנית. לפי שעה שידרו השמיים רק איוושה אחידה, כגון זו העולה מן הרדיו הישראלי ביום הכיפורים, כשאתה משייט לרוחב הסקאלה מקצה אל קצה. חללית אמריקאית עשתה את דרכה אל מחוץ למערכת-השמש, כשעליה לוחית-הסבר לחיזורים, שהתקין עליה קרל סייגן. בערב הסעודית פירסם המופתי הגדול, שייח' עבד אל-עזיז אבן-בעז, פסיקה דתית שהצהירה שהעולם שטוח. כל הגורס שהוא עגול, כופר באלוהים וראוי לעונש. ב-28 באוקטובר התכנסו 20 אלף דרום-קוריאנים תושבי סיאול, וציפו שמשוהו ייטול אותם בצווארוניהם ויניפם השמימה. חזיונות אפוקאליפטיים פקדו רבים מהם בחודשים שקדמו לכך. אשה אחת חלמה שהעולם נחרב, וקול לחש לה: "1992". אשה אחרת ראתה את הספרות "28.10.92" תלויות באוויר מעל מגרש-הגולף שבו עמדה. אשה שלישית ראתה אותו תאריך הרה-גורל חקוק לרגע בכיור שאליו גהרה כשצחצחה את שיניה. שלושתן טעו. קורה. בחודשיים הראשונים של '93 עקבה ארה"ב בעצבים הולכים ונמרטים אחר המצור שהטילו כוחות ה-FBI על אחוזת "הר כרמל" בוואקו, טקסאס. בתום שבועות על שבועות של נסיונות-סרק לשאת ולתת

עם דייוויד כורש 801- אנשיו, פרצו הטאנקים הפדראליים אל הבניין, ואחריהם כוחות החי"ר. הרעיון לא היה להשמיד את המתבצרים אלא להשתלט עליהם ולחלצם ממנהיגם; הטאנקים לא הפגיזו, רק שימשו כדחפורים דורסי-קירות. אך בבניין הממוטט היו פזורות גופותיהם של כל חברי הכת. רק מיעוטם נהרגו מחילופי היריות. רובם התאבדו בעוד מועד. נבואתו של כורש בדבר התחסלותם המשיחית ב-93', הגשימה את עצמה, והציבור האמריקאי האשים את הממשל - מהצבא עד קלינטון - באובדן אידיוטי של חיי אדם.

את תדמיתו שיקם קלינטון חצי שנה אחר כך, כשעמד על מידשאתו עם רבין וערפאת בטקס חתימת הסכם אוסלו. עבור רבין, היה זה הרגע שבו החלה הספירה לאחור עד להירצחו כעבור שנתיים. הסטיקרים הראשונים שקראו להורגו, הופצו מיד לאחר לחיצת היד המשולשת. הפיגוע באוטובוס קו 5 בדיזנגוף, ב-94', ופיגועי האוטובוסים שבאו בעקבותיו, הצניחו את מנייתו של רבין, ובין מתנגדיו בימין הדתי-לאומני כבר היו שבדקו מה אומרת ההלכה בעניין "דין רודף". בשנה שנותרה לחייו, הוגדר רבין כ"בוגד" וכ"רוצח", צוייר לבוש מדי SS ו"הובל" בארון-קבורה בתהלוכה שכללה בין משתתפיה את מועמד הימין לרשתו, בנימין נתניהו. בינתיים מתו מוות טבעי שני יהודים יקרים (ואולי רק אחד, שכן מותו של השני הוכחש על ידי חסידיו). פנחס שדה מת מסרטן, והרבי מלובביץ' - איך לומר זאת - הסתלק לזמן-מה, ומאה-אלף החסידים שנכחו בהלווייתו וראוהו מוטמן בעפרה של ק"ק ברוקלין, הצליחו בכל זאת לבצע במוחם את הלהטוט של אישוש נצחיותו והמשך ההמתנה להתגלותו. שלטי-החוצות שנשאו את דיוקנו ואת אימרותיו, לא פסו מרחבי ישראל לאחר הסתלקותו. הם התרבו.

10. נצעד אל החלום

"התחילה הספירה לאחור", הכריז מעצב-האופנה הצרפתי פאקו ראבאן, שפירסם עכשיו ספר אפוקאליפטי שנטל מכל הבא ליד (נצרות, הינדואיזם, אסטרולוגיה), כמיטב ההוליווד של "העידן החדש". סקר חדש של מכון גאלופ, העלה כי יותר משלושה מיליון אמריקאים נחטפו, לטענתם, על ידי חייזרים. בישראל כבעולם כולו, שודרה בטלוויזיה, במהדורת החדשות, נתיחת גופה שהיתה מוזרה יותר מעניבתו של הקריין; פאתולוגים בחליפות-מגן נראו נוכרים בגווייתו של חיזור גדול-עיניים, בעל 12 אצבעות, שנמשה מן העב"ם שהתרסק ברוזוול, ניו-מקסיקו, ב-1947. הנחיתה המסתורית ההיא, שהיתה או לא היתה, זכתה עכשיו לתהודה עולמית, למרות שהסרט המטושטש, שצולם במצלמת 16 מ"מ, נראה מפוקפק כמו ארץ עוץ.

באוקלהומה סיטי פיצצה כת מילנארית את בניין-הממשל וקצרה 200 הרוגים. בשווייץ התאבדו חברי כת "מסדר מקדש השמש" בכנסייתם התת-קרקעית, נחפית אריגי הארגמן, שבמרכזה מזבח הנושא גביע זהב. כת-הארמאגדון היפאנית "אום שינריקיו" ("דת האמת העילאית") ביצעה פיגוע ברכבת התחתית של טוקיו על ידי שימוש בגז-העצבים סארין, שנוסה בעבר בהצלחה על ידי הנאצים. 12 נוסעים נספו, 5500 אושפזו במצב קשה, וחברי הכת המשיכו לפיגועיהם הבאים, כשעל ראשיהם

כרוכים חוטי ברזל לקליטת גלי-המוח של מנהיגם, שוקן אסאהרה. מספר הכתות המיסטיות ביפאן - מספר הכתות, לא חברי הכתות - עמד עכשיו על 190 אלף.

ככל שנעשה העולם לרשת תקשורתית אחת של טלוויזיה, לוויינים, כבלים ומסופי-מחשב; ככל שהתכווץ ל"כפר גלובאלי" שבו רואים כולם את MTV ו-CNN; ככל שנפרץ המרחב הפרטי ובוטל המרחק הפיזי למען נגישות הפאקס, המודם, הביפר, התא הקולי, הטלפון הסלולארי, הדואר האלקטרוני והאינטרנט; ככל שהתמסחרו הפוליטיקה והתקשורת לשוק קאפיטאליסטי בולע-כל של רייטינג, פריימריז, משרדי-פרסום, יחצ"נים, סקרי-צפיה וסקרי פופולאריות - כך נעשתה גם הוויית "העידן החדש" לחלק מהשוק, לעוד אתר ברשת. ההיפים הוחלפו ביאפים. ה"עידן החדש" הפך לעוד מצרך במציאות קונסיומריסטית של בולמיית גירויים. הרפואה ההוליסטית, קלפי הטארוט ומפות-הכוכבים של שלל הידעונים, המדיטאציות, התיקשור עם חייזרים וחישובי-הקץ המילנאריים, הצטרפו להצפת הסחורות ולהצפת המידע של שנות ה-90. מה שהתחיל כמרד בתרבות המערב הטכנוקראטית, נספג ברקמות של פרצופה.

"הו אנשים, אל תלכו לטלוויזיה", הפציר ס. יזהר בחבריו אנשי-הרוח. "יזמינו אתכם כדי להשתיק אתכם. ימחקו אתכם לפני שהתחלתם, יהפכו אתכם לגלמים מטופשים". דברים כדורבנות. חבל רק שלא אמר אותם בטלוויזיה, כדי שיגיעו לידיעת הקהל. כולם הלכו לטלוויזיה, לדבר בשבח מרכולתם בתכניות-אירוח. סדרת-הטלוויזיה החדשה, "רמת אביב ג'", עם כל מופרכותה האווילית, היתה שיקוף מהימן של הישראליות החדשה, צמודת-הסלקום והגי'פ המעוצב. בנקודה זו, רב הפיתוי לומר דברים אחדים על כוכבת הסדרה, יעל בר-זוהר, הנערה אשר... על מה דיברנו?

רבין נרצח, ובכיכר-העיר הדליקו לו נרות אלפי בני-נוער ששרו את "לבכות לך" של אביב גפן ואת "שיר השלום" של רוטבליט. "זוהי חברה חולה ומקוטבת", כתב יצחק בן-אהרן. "אין לה במה להאמין. עם האבל הכן והסוחף היא נאחזה ברבין כדי להאמין במשהו". גפן הצעיר, דוברם הייצוגי של נערי שנות ה-90, שיחרר אחרי הרצח שיר שהיה להמנונם. "נצעד אל החלום בלי דגל ולאום, בואו ננסה, עד שיהיה טוב, עד שיהיה". מעולם לא נכתב שיר שהיה כה דומה במלותיו ובמנגינתו ל-"Imagine" של לנזן, ומעולם לא היתה התגובה על רצח פוליטי כה א-פוליטית כערגתו של נוער-הנרות לצעוד אל החלום. "נקבור את הרובים ולא את הילדים", שר גפן, והילדים שעליהם ואליהם יצא קולו, חונכו עכשיו לא על קריאת ספרים או תכניות-העשרה ב"טלוויזיה הלימודית" של פעם, אלא על מושאי-הערצה אופנתיים שליהגו וקיפצו בשידורי "ערוץ הילדים". התוכן ששידרו המגישים, היה נוכחותם כשלעצמה. הוואקום לא נועד להתמלא בידע כלשהו על העולם, אלא בציחקוקים הפוטוגניים של איתי שגב, יעל בר-זוהר, אפרת רייטן, עודד מנשה, יעל בר-זוהר, דנה דבורין, מיכל ינאי, נמרוד רשף ויעל בר-זוהר.

11. הכוכב השלישי

"נתניהו טוב ליהודים", פיזרו חב"ד שלטים ומדבקות ערב-בחירות '96, ונתניהו קיבל לידיו את הצעצוע המשומש המכונה מדינת ישראל, והחל להפוך בו בידיו כתוהה מה בעצם עושים עם זה. הדבר העיקרי שקרה בשלוש שנות שלטונו - לאחר שתלה על קיר-לשכתו תצלום-אוויר של גמלא, הציב על שולחן-עבודתו את דיוקנאות-משפחתו והניח במגירתו את הסיגרים החביבים עליו - היה שילהובו של הקיטוב בין דתיים לחילונים ובין מזרחים לאשכנזים. "הציונים האמיתיים זה אנחנו - ציבור שומרי-המצוות הספרדים", קרא דרעי בעצרת ש"ס שכונסה לאחר שנחשד כמעורב בפרשת בראון-חברון. "התייחסו אלינו כמו אל עב"מים, אבל ככל שהשפילו אותנו, כך הלך כוחנו וגדל". דוד יוסף, בנו של הרב עובדיה, אמר ש"הציבור יצטרך לבחור בין חצי מיליון המסוממים שלהם לחצי מיליון בעלי תשובה שלנו".

בית-המשפט העליון היה לסדין אדום מול עיניהם של אברכי ש"ס. אלפים מהם פרצו אליו באביב '97 בחימה שפוכה, ואלמלא שומרי-הסף, מעניין אלו שפטים היו עושים באהרן ברק ובעמיתיו. בל"ג בעומר שרפו נערים חרדים את דגל המדינה במדורותיהם. "זו לא המדינה שלי", הסביר אחד מהם לכתב שראינו, והיה לו בהחלט ממי ללמוד; הרב שך כינה את הדמוקרטיה "קללה", והכריז ש"כל יושבי בית-המחוקקים נוטלים שוחד". ח"כ שלמה בניזרי התרעם על כי ביאליק נחשב למשורר הלאומי, שהרי ידוע ששיריו גורמים לצעירים לסלוד מיהדות. "החילונים הם גויים דוברי עברית", אמר תא"ל יעקב עמידרור, והיטיב את כיפתו הסרוגה על פדחתו. "אנשי השמאל", גהר נתניהו אל אוזנו של הרב כדורי, "שכחו מה זה להיות יהודים".

ח"כ אהוד ברק ביקש סליחה מהמזרחים בשם מפלגת העבודה לתולדותיה, ותגובת המזרחים לכך נעה בין בוז לאדישות. על הצעת-החוק שהגיש ברק בעניין גיוס בחורי-ישיבות לצה"ל, ענתה מועצת גדולי התורה ש"התורה הקדושה היא המגינה על ארץ-ישראל ותושביה". הביטוי "ארון הספרים היהודי" נטחן עכשיו במוספי התרבות עד שהתחרה בביטוי "סוף המילניום" על תואר קלישאת העשור. דומה שלא היה אינטלקטואל בשטח שלא היתה לו דיעה בעניין; פלוני גרס שהשיבה אל ארון הספרים היהודי היא התבטלות בפני החרדים, אלמוני גרס שמדובר בסך הכול בהרחבת-אופקים, פלמוני גרס שזוהי חזרה ברוכה לשורשים וטלמוני גרס שזוהי טאקטיקה של "דע את האויב".

אל ארון הספרים של ה"עידן החדש", נוסף עכשיו רב-המכר של גראהם הנקוק, "טביעות אצבעותיהם של האלים", שנועד להוכיח שהמונומנטים העתיקים הפזורים בעולם נבנו על ידי תרבות חיזרית או אטלאנטית לפני כ-12 אלף שנה. הממצאים שגדשו את ספרו היו מוצקים מכדי שינופנו בביטול. העובדה, למשל, שהפיראמידות המצריות ערוכות במרחב כשיקוף של מערכת-הכוכבים אוריון, ושמערכת-כוכבים זו ניצבה בשמיים במקביל לפיראמידות לפני 12 אלף שנה, היא נתון שאפשר להרהר בהשלכותיו, כשם שאפשר להימנע מכך לטובת הרהורים על דברים אחרים (יעל בר-זוהר); אך לכפור בעובדות אי אפשר. אינך יכול לכפור, למשל, בגולגולת הקווארץ-קריסטאל שהתגלת בהונדורס, ואשר בדיקות-הפחמן שנערכו לה העלו כי היא בת 12 אלף שנה; מדובר בגולגולת מושלמת, קשה כמעט כיהלום, שהטכנולוגיה המתקדמת שברשותנו תזדקק, להערכת המומחים, ל-30

שנה כדי לייצר משהו בדומה לה, אם הדבר יצלח בכלל. כאן אין לנו עניין בבדחנים אנגלים עם קרש. מי שייצרו את הגולגולת מהונדורס, דמו אולי לבני-אדם, אך לא דמו לנו בידע שהחזיקו בידם. שני אסטרונומים צרפתים גילו עכשיו כוכב שלישי במערכת-סיריוס. הדוגונים, התברר סופית, ידעו מה שאמרו לרוברט טמפל ב-76'; ואם עד כה אפשר היה לחשוד שהם שמעו על מערכת-סיריוס מתייר שהזדמן למעונם, הרי שהחשד הוסר. אין בעולם אדם אשר ידע שיש כוכב שלישי סביב סיריוס עד לרגע זה.

12. אפוקליפסה עכשיו

האפיפיור יוחנן פאולוס השני פירסם איגרת המתווה את שלבי-ההכנה לסוף-המילניום. בסאנטה פה, קאליפורניה, התאבדה שוב כת נוצרית, "שערי גן-עדן", לנוכח הופעתו של כוכב-השביט האלי, שמאחוריו נסרך, לטענתם, עב"ם גדול פי ארבעה מכדור-הארץ, אשר בא "להחזיר אותם הביתה". אביב גפן שיחרר לרדיו שיר חדש ששמו "סוף העולם".

הסופר הצעיר גדי טאוב פירסם ב-97' את ספר-המסות "המרד השפוף", שדן במצוקת חוסר-המשמעות של התרבות העכשווית בישראל. ב-98' התחתן טאוב עם קטי קמחי, אחותו של תמיר קמחי, הקרוי "רפיק" מאז שהוטבל לתנועתו של אושו. ב-99' התגרשו. קטי טסה להודו, חברה אל אחיה השווה בפונה, הצטלמה שם עם ידידיו לסדרת-טלוויזיה ששודרה בישראל תחת הכותרת "אופטימיות קוסמית", גילתה את האושר, גילתה את האושו, ומצאה לה בן-זוג חדש מבני החבורה, הקרוי "אוג'אס" מאז שהומר שמו העברי כנהוג בתנועה.

בבחירות 99' ניצח אהוד ברק לאחר שלראשונה בישראל נערכה ההתמודדות בין שלושה מועמדים אישיים, ולא בין שתי מפלגות. הפרסונאליזציה נעדרת-התכנים, שלטון-הרייטינג וניטרול הפן הרעיוני מן הפוליטיקה הישראלית, קבעו שיא שקשה להעפיל עליו. בין עשרות המפלגות הסקטוראליות שרצו לבחירות, התמודדו שלוש רשימות שאנשיהן באו מתנועות ה"עידן החדש": מפלגת "הירוקים" האקולוגית, "מפלגת חוק הטבע" של חסידי מהרישי מהש יוגי ומפלגת "עלה ירוק" של מעשני-העשב ודופקי-הראש, שרפיק קמחי היה אחד מפעיליה המרכזיים. אף אחת משלושתן לא עברה אמנם את אחוז-החסימה, אבל יותר ישראלים הצביעו ל"עלה ירוק" מאשר, למשל, למפלגת "הדרך השלישית" של נאמני רמת-הגולן.

בחורשות ובחופים רקדו צעירי ישראל עד אפס-דעת לקול הלמות-הטראנס המונוטונית, כשטבליות נמסות על לשונם בדרך אל המוח. בשטח-בור ליד זכרון-יעקב נערך באביב פסטיוואל "שאנטיפי", שפרש את מסיבת-הטראנס על פני ימים אחדים. בראש-השנה תש"ס נערך פסטיוואל "בראשית" בחורשה ליד כרכור, אשר כלל, בנוסף לריקודי הטראנס ולהופעות של להקות "עידן חדש", גם שיעורים בקיום יחסי-מין טאנטריים (המורה: רפיק קמחי. מפיקת הפסטיוואל: אחותו). אלפי ישראלים טסו להונגריה, להשתתף במסיבת-טראנס המונית שעילתה ליקוי-חמה. מאות-מיליונים בתבל ומלואה הפסיקו לתפקד ביום של הליקוי והתמכרו לעלטה אפוקליפטית. נבואות יום-הדין של חזון-יוחנן נראו כמתממשות, כשרעש-אדמה קבר אלפי תורכים וכסופה עזה התנחשלה במזרח-ארה"ב. החרדה

מ"באג 2000" - אותה קריסת-פתאום של מחשבי כל העולם כשהשעון יכה חצות ב-31 בדצמבר '99 - תרמה את שלה לתחושת-הקץ הכללית. על מוצרים ומותגים כחול אשר על שפת הים - מתכשירי-טיפוח עד ערכות של כלי-מטבח - התנוסס השם "מילניום". מילניום מימין, מילניום משמאל, ואין מפלט, כאולם-מראות שהניצב בו משתקף לאינסוף מכל עבר.

ישו משתהה במרומיו. הרבי מלובביץ' מתעכב מעבר לפינה, מסדר את הכובע. החיזורים בדרך, עוד שתי גלאקסיות לעבור והם יורדים לשתות קפה בשינקין. העולם מכרסם ציפורניים, מציץ בשעון, מתנדנד על ספסל בחדר-המתנה, מועך במאפרה עוד סיגריה. טיק טק. טיק טק. זה לא הזמן להפסיק לעשן. נפסיק לעשן ב-2000, אם לא יקרה כלום. סגרנו? סגרנו. טיק טק. רגע, ומה אם יקרה? ומה אם בכל זאת - חזון-יוחנן, קבלה, אסטרולוגיה, החור באוזון? אתה יודע מה - שיקרה. שיקרה כבר. שיקרה ונמות, העיקר שנפסיק לפחד. נמות, ננוח, לא נעשן.